

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za orijentalnu filologiju
Turski jezik i književnost

**UTJECAJ MEVLEVIZMA NA DIVANSKE PJESNIKE BOSNE I
HERCEGOVINE**

Magistarski rad

Mentor: Prof. dr. Alena Čatović

Kandidatkinja: Džejlana Johić

Komentor: Doc. dr. Ahmed Zildžić

Broj indeksa: 2381/16.

Sarajevo, septembar, 2018.

Sadržaj

1. Uvod	3
1. Mevlana Dželaluddin Rumi.....	5
1.1. Mevlevijski tarikat	7
2. Mevlevijski red na prostoru Bosne i Hercegovine.....	9
2.1. Tekija Isa-bega	9
2.2. Odlike mevlevijskog reda u Bosni i Hercegovini.....	15
2.3. Predavanja o <i>Mesneviji</i> i mesnevihani	16
2.4. Akademija Šeb-i arus	18
3. Divanska književnost u Bosni i Hercegovini.....	20
4. Mevlevizam u divanskoj književnosti Bosne i Hercegovine	22
4.1. Derviš Sulejman Bošnjak Mezakija	27
4.2. Fevzija Mostarac.....	37
4.3. Fadil-paša Šerifović.....	43
5. Zaključak.....	50
6. Sažetak.....	52
7. Literatura.....	53

1. Uvod

Nakon što su Osmanlije osvojile Bosnu i Hercegovinu u 15.-om stoljeću došlo je do značajnih promjena u državnom uređenju, administraciji, vojnom i ekonomskom ustroju. Pismenost i obrazovanje razvijali su se u okviru islamske kulture i tri vodeća jezika Osmanskog Carstva (arapski, turski i perzijski). Dio obrazovanog bosanskohercegovačkog stanovništva koji je prihvatio islam počinje koristiti arapsko pismo i osmanski jezik, a dio nastavlja pisati na maternjem jeziku arapskim pismom što je uvjetovalo nastanak alhamijado književnosti. Uvriježeno je mišljenje da su u Osmanskom Carstvu tri vodeća jezika (arapski, perzijski i turski) imali specifičnu funkciju. Naime, arapski je bio jezik islamske teologije i prava, turski jezik administracije, a perzijski jezik književnosti. Mnogi bosanskohercegovački autori pisali su poeziju i prozu na sva tri orijentalna jezika.

Nastanak i razvoj divanske književnosti u Bosni i Hercegovini uvjetovan je dolaskom Osmanlija i prihvatanjem tekovina orijentalno-islamske civilizacije. U tom kontekstu, ne može se poreći da su društveno-političke prilike utjecale i na razvoj književnosti. Ipak, klasična osmanska književnost, koja je u literaturi poznata kao divanska književnost posredstvom društvenih zbivanja našla je svoje mjesto i na tlu Bosne i Hercegovine. Divanska književnost bila je zasnovana na tradicionalno utvrđenim sadržajem i formama.

Prihvatanjem islama u Bosni i Hercegovini formira se obrazovani sloj stanovništva koji će baštiniti tekovine orijentalno-islamske civilizacije. Taj obrazovani sloj stanovništva učenjem dominantnih jezika spomenute civilizacije (arapski, turski i perzijski) upoznaje se s jednom novom kulturom i literarnom tradicijom. Za one koji su željeli da se obrazuju i da napreduju otvorene su nove mogućnosti za obrazovanje širom Osmanskog Carstva. Ljudi s naših prostora uključivali su se u spomenute kulturne tokove u toj mjeri da su išli u korak sa istaknutim pjesnicima osmanske književnosti.

Posebnu pažnju zaslužuju bosanskohercegovački pjesnici koji su u okviru osmanske književnosti stvarali nadahnuti učenjem Mevlane Dželaluddina Rumija. Stoga ćemo u ovom radu nastojati predstaviti nastanak i razvoj mevlevijskog tarikata u Bosni i Hercegovini, te istražiti na koji način je ovaj red utjecao na kulturni život, odnosno razvoj književnosti. Jedna od važnih kulturnih institucija i historijskih spomenika u Bosni i Hercegovini jeste tekija Isabega u Sarajevu. Ova tekija imala je značajnu ulogu u nastanku mevlevijskog derviškog reda

u Bosni i Hercegovini. Tekija Isa-bega ima historijski značaj jer je dokument o njenom osnivanju prvi zvanični dokument grada Sarajeva. Nastanak ove tekije predstavlja početni elemenat u izgradnji glavnog grada Bosne i Hercegovine. Ova tekija bila je važna u pogledu obrazovanja i iz nje su proizašle generacije učenih ljudi koji su svoja umijeća iskazivali kroz svoje tekstove.

Na osnovu dostupnih izvora može se vidjeti koliko su naši ljudi dobro poznavali orijentalne jezike i književnosti, te da su bili u stanju da čitaju značajna djela tog doba. Pripadnici mevlevijskog reda usmjeravali su posebnu pažnju na čitanje i izučavanje djela perzijske književnosti.

Djela i rad naših pjesnika otkrivali su i predstavljali javnosti orijentalni filolozi. U ovom radu ukazat ćemo na neke rezultate njihovih istraživanja. Iako tačan broj nije poznat, zna se da je veliki broj naših pjesnika dao vlastiti doprinos stvaralaštvu divanske književnosti i na taj način ostavio pečat na polju osmanske književnosti. Književni opus bosanskohercegovačkih pjesnika na osmanskome turskom jeziku vrlo je značajan za našu književnu baštinu. Djela pjesnika koji su stvarali inspirisani mevlevizmom, predstavljaju samo jedan dio te književne baštine.

Sa aspekta stilistike, divanska književnost Bosne i Hercegovine nastala pod utjecajem mevlevizma predstavlja riznicu stilskih figura, posebnih književnih simbola i motiva, te bogatstva značenja.

U ovom radu ćemo kroz analizu poezije bosanskohercegovačkih autora te u njoj dominantno zastupljenih simbola nastojati prikazati utjecaj mevlevizma na divansku književnost u Bosni i Hercegovini.

1. Mevlana Dželaluddin Rumi

*Mevlana Dželaluddin Muhammed Belhi Rumi Bekri*¹ čuveni je pjesnik i filozof rođen u gradu Belhu² u iranskoj provinciji Horasan,³ današnji Afganistan, 1207. godine.⁴ Njegove pristalice prozvale su ga *Mevlana* što u prijevodu sa arapskog znači *naš gospodar*,⁵ a prema mjestu u kojem je proveo veći dio svog života (Konja, Rum ili Mala Azija), dobio je nadimak Rumi. Porodica Mevlane je u direktnom krvnom srodstvu s prvim halifom Ebu Bekrom,⁶ zato nosi naziv Bekri.⁷ Mevlana Dželaluddin Rumi potječe iz aristokratske porodice. Njegova majka Mumine Hatun bila je kćerka vladara Belha, a njegov otac Muhammed Behaiddin Veled (u. 1231), poznatiji kao *Sultanu-l-ulema* (sultan učenjaka) bio je cijenjeni učenjak, propovjednik i duhovni učitelj svog doba. Osnovno obrazovanje Mevlana je stekao učeći od svog oca Behaiddina, koji mu otkriva i prenosi temeljna načela islamske nauke *tesavvufa*.⁸

Kada je Mevlana imao pet godina, s porodicom napustio je grad Belh.⁹ Upoznavanje s različitim ljudima i narodima za Dželaluddina Rumija je od ranog djetinjstva predstavljalo sastavni dio života.¹⁰ Dželaluddin Rumi je s porodicom došao u grad Konju¹¹ i tu su ostali da

¹ Mevlana Dželaluddin Rumi, veliki perzijski pjesnik i mistik. Zbog njegovih književnih radova posebno *Mesnevije* svjetska organizacija UNESCO je 1955. godine proglasila Dželaluddina Rumija svjetskim velikanom.

² Grad Belh nalazi se u Afganistanu, ovaj grad ima posebno mjesto u simbolici *tesavvufskih pjesnika*, a posebno se odnosi na pripadnike mevlevijskog tarikata. (Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007, str. 53).

³ Horasan, perz. *Horasan-e Bozorg*, naziv je za historijsku regiju i važno kulturološko područje koje se proteže preko sjeveroistočnog Irana, sjevernog Afganistana, zapadnog Tadžikistana, te južnih dijelova Turkmenistana i Uzbekistana. U Horasanu su vladali neki od istaknutih pjesnika poput Rudakija, Firdusija (autor *Šahname* - iranski nacionalni ep), Abu Hafiz Sogdi. Horasan je predstavljao važno kulturološko poprište Irana sve do razarajuće mongolske invazije u 13. stoljeću.

⁴ Munir Drkić, *Višejezičnost u Mesneviji Dželaluddina Rumija*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, str. 24.

⁵ Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007, str. 174. (Dalje kao: *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*).

⁶ *Ebu Bekr es-Siddik*, prvi od četvorice pravovjernih halifa (573- 634), obavljao dužnost halife 632-634. godine.

⁷ Munir Drkić, op. cit., str. 24.

⁸ Izraz "*tasawwuf*" – infinitiv pete vrste glagola od arapske riječi "*suf*" (vuna) u značenju – biti mistik, sufija – upotrebljavao se u svom simboličnom značenju kao naziv za pobožne ljude i askete prvog stoljeća po hidžri, budući da su ovi živjeli skromno i nosili grubu vunenu odjeću. Pored toga što je Muhammed a.s. zabranjivao ekstremizam i pretjerivanje u molitvi, historičari preteče *tesavvufa* nalaze i među Muhammedovim drugovima, koji su naginjali asketizmu. (O tome vidjeti više, Džemal Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XVI, Sarajevo 1986).

⁹ Postoji više razloga koji su mogli dovesti do njihovog napuštanja grada Belha. To bi mogao biti sukob i narušen odnos između Behaiddin Velede i poznatog filozofa Fahrudina Razija. Naime, zbog njihovog podjeljenog mišljenja u nauci, Fahrudina Razi upozorio je vladara Belha na opasnost ideja koje Behaiddin Veled širi među narodom. Kao još jedan povod njihove selidbe mogla bi da budu i mongolska osvajanja.

¹⁰ Munir Drkić, op. cit., str. 22.

¹¹ U to vrijeme Konja je bila prijestolnica dinastije Seldžuka. Turci Seldžuci vode porijeklo od oguskog plemena, vladali od 11. do 14. stoljeća.

žive. Mevlana se već od rane mladosti isticao znanjem te su ljudi dolazili na njegova predavanja da bi slušali njegove ideje, stavove i tumačenja. Prijeloman trenutak u životu Mevlane predstavlja susret sa Šemsuddinom Tebrizijem. Njegov novi prijatelj uvodi ga postepeno u nauku *ilmi-batin*.¹²

*Mesnevi-i Manevi*¹³ je najpoznatije djelo Mevlane Dželaluddina Rumija. Ovo djelo, poznatije kao *Mesnevija*, predstavlja remek djelo tesavvufske književnosti.¹⁴ *Mesnevija* je napisana na perzijskom jeziku u formi mesnevi stihova¹⁵ u šest svezaka i sadrži oko 26.000 distiha (bejtova).¹⁶ U *Mesneviji* Mevlana iznosi stavove i shvatanja o ljudima, tajnama života i smrti, a glavna tema ovog djela je čovjekova duša. Ovaj filozofsko-mistički spjev pripadnici mevlevijskog sufijskog¹⁷ reda prihvataju kao svojevrsni tumač Božije riječi, tekst koji podrobnije objašnjava značenja Kur'ana.¹⁸ Iako je značajna za književnost i filozofiju, *Mesnevija* je prvenstveno *tesavvufsko djelo* koje je prevedeno na više jezika. U cilju boljeg razumijevanja sadržaja *Mesnevije*, nastali su komentari na ovo djelo. Pripadnici mevlevijskog reda čitali su i tumačili Rumijeva djela napisana na perzijskom jeziku, međutim među mevlevijama posebno je bilo zastupljeno čitanje i izučavanje *Mesnevije*. Osim što je ovo remek djelo bilo inspiracija za svakodnevni način življenja mevlevija, bilo je i inspiracija za nastanak novih djela.

Mevlana je do kraja života živio u Konji, a umro je 17. decembra 1273. godine.¹⁹ Ta noć naziva se *Šeb-i arus*,²⁰ i obilježava se kao spomendan na Mevlanu Dželaluddina Rumija,

¹² *Ilmi-batin*, (*ilmi* prid. ar. naučan, *batın*, ar. prid. mističan, skriven), nauka o duši, o tajnama nevidljivog svijeta, o spoznaji prave, vječne istine. (Marija Đinđić, *Türkçe Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, str. 687, 187, dalje kao: Đinđić).

¹³ *Mesnevija* je filozofsko-pjesnički spjev i najznačajnije *tesavvufsko djelo*. Mevlana Dželaluddin kroz priče i primjere nastoji da prikaže život čovjeka na Zemlji.

¹⁴ Fejzulah Hadžibajrić, „Početak Mesnevije“, *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10. (Dalje kao: Početak Mesnevije).

¹⁵ Mesnevija, vrsta književne forme, s posebnim obilježjem prilagođena kazivanjima pripovjesti i priča u stihu. Riječ mesnevija izvedena je od arapske riječi *muthena*- dvojni, dupli. U ovoj dugačkoj poemi svaki stih može da ima novu misao, rimovanje slobodno za svaki stih, odnosno ima unutrašnju rimu: aa bb cc. Sadržaj mesnevije može biti didaktički, mistički, epski. Preuzeta je iz klasične perzijske predislamske poezije, pisala se u sedam poetskih metara. (O tome vidjeti više, Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 173. Dalje kao: Turska književnost).

¹⁶ Početak Mesnevije, str. 10.

¹⁷ Sufi, sufijski označava pripadnika *tesavvufa* odnosno islamskog misticizma. Riječ izvedena od arapske riječi „*suf*“ što znači vuna, zato što su se sufije ogrtali vunanim ogrtačem. Mevlevijski red, osnovao sin Mevlane, Sultan Veled u ime svoga oca i njegovog učenja. Mevlevije, naziv za sljedbenike, dervise mevlevijskog tarikata. Derviši ovog reda koji izvode ples kao jedan od obrednih rituala nazivaju se „*okrećući derviši*“ ili *whirling dervishes*.

¹⁸ *Mesnevija* nije općeprihvaćeni tefsir Kur'ana među muslimanima, nego mevlevije i još neki sufijski redovi, dakle ne cjelokupna islamska ulema, smatraju *Mesneviju* tumačem Kur'ana.

¹⁹ Munir Drkić, op. cit. str. 34.

²⁰ *Šeb*, pers. arh. noć; *Šebiarus*, im. pers.+ ar. svečanost kojom se obilježava godišnjica smrti Mevlane, 17. decembra u gradu Konji, naziva se još *Nevjestina noć* ili *Noć vjenčanja*. (Đinđić, str. 1248).

jednog od najvećih islamskih mističkih pjesnika. Turbeta Mevlane i njegovog oca nalazi se u Konji i predstavljaju izvrstan spomenik seldžučke arhitekture.²¹

Za vrijeme života Mevlana Dželaluddin Rumi nije uspostavio mevlevijski red, niti obredni ritual. Nakon Rumijeve smrti, njegov sin Sultan Veled²² osnovao je u očevo ime mevlevijski red, a pristalice Mevlane uspostavile su obredni ritual ovog reda.

1.1. Mevlevijski tarikat

Derviški redovi u Osmanskom Carstvu bili su podijeljeni u dvije grupe: zvanično priznati i tajni redovi. Tekije zvanično priznatih redova zasnivali su sultani i održavale su se vakufskim prihodima. Tajni redovi nisu se isticali slavom i ugledom u društvu - naprotiv nailazili su na osude. Prema tome, njihov način bogoslužjenja bio je tajni.²³

Mevlevijski tarikat²⁴ je derviški red koji je u Osmanskom Carstvu bio zvanično priznat red. Ovaj red smatra se jednim od ortodoksnih derviških redova. Međutim, ponekad je konzervativna ulema osuđivala i osporavala aktivnosti ovog reda. Uzrok tome jeste muzika koju su mevlevijski derviši koristili prilikom vršenja obreda. Grad Konja predstavlja centralno mjesto mevlevizma. Mevlevijski tarikat konačno se oblikovao u 15. stoljeću, kada je imao već

Šeb-i arus, znači Nevjestina noć zato što označava prvu noć u grobu. Rumi u svom gazelu koji nosi naziv *Šeb-i arus*, preporučuje svojim prijateljima da ga ne oplakuju kad umre. Zato što tada njegova duša stupa u jedan novi život. Prvu noć u grobu poredi s prvom noći u braku, jer postoji sličnost u osjećanju zadovoljstva zbog blizine bića koje volimo. Zbog toga se i naziva, *Noć vjenčanja* ili *Nevjestina noć*. (Hadžibajrić, Fejzulah, "Mevlanin Šebi-arus u svijetlu islamskog učenja", *Glasnik VIS-a*, XXV/1963, br. 3-4, str. 102).

²¹ *Muzej Mevlana* nalazi se u gradu Konja, a otvoren je 1926. godine. Zove se još i *Turbe Mevlane*, s obzirom da se tu nalazi grob Mevlane, te još nekoliko grobova njegovih učenika. U muzeju su izložene mnoge stvari koje je koristio za vrijeme svog života: rukopisi, ornamenti, vrijedni primjeri tepiha. Najatraktivniji dio muzeja jeste *Kube-i Hadra* ili *Zelena grobnica*, smještena iznad groba Mevlane i njegovog sina Sultan Veleda. Unutrašnji zidovi grobnice ukrašeni su gipsanim reljefom i ukrasima.

²² *Muhammed Sultan Bahaeddin Veled*, poznatiji kao Sultan Veled, sin Mevlane Dželaluddina Rumija, osnovao je mevlevijski red i smatra se drugim pirom. Rođen je 1227. godine u Karamanu umro u Konji 1312. godine. Utjecao je na nastanak mevlevijskog reda, i njegovim zalaganjem ovaj red se za kratko vrijeme proširio Anadolijom. Napisao je *Divan* na turskom jeziku, tri mesnevijske *Iptidname*, *Intihaname*, *Rebabname* i prozno djelo *Ma'arif*. Poeziju je pisao na turskom i perzijskom jeziku. (O tome vidjeti više Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş, 2006, drugo poglavlje Sultan Veled devri str. 42-62, dalje kao: Abdülbaki Gölpınarlı).

²³ O tome vidjeti više: Halil Inaldžik, *Osmansko Carstvo Klasično doba 1300-1600*, Utopija Beograd, 2003, str. 298-313. (Dalje kao: Inaldžik).

²⁴ *Tarikat* ar. put ili pravac koji vodi Bogu. Red ili skupina koja pripada određenoj vjeri, ali se od drugih skupina razlikuje po obrednim ceremonijama. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 240).

Pored svoje teoretske strane *tesavvuf* ima praktičan aspekt, koji se definiše kao put, metod, ar. *Tariq* pl. *Turuq*, približavanje Bogu. (Džemal Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XVI, Sarajevo 1986).

utvrđene obrede i rituale. Osnovni ritual mevlevijskih derviša jeste ples ili *sema*.²⁵ Muzika, igra i ples ukруг uz melodiju instrumenta najja predstavlja sastavni dio ceremonije mevlevijskih derviša.

Prvi sljedbenici mevlevijskog reda zasnivali su ovaj tarikat po raznim gradovima. Ovaj red stekao je ugled i u osmanskim gradovima. U prvom periodu razvoja mevlevijskog tarikata u Osmanskom Carstvu u važnijim gradovima osnovano je 14 velikih i dobro organizovanih tekija, a po kasabama 76 manjih.²⁶ Osmanski sultani podržavali su ovaj tarikat, a neki sultani su čak bili sljedbenici ovog reda.²⁷ Mevlevijski šejhovi nisu se miješali u političke probleme društva, niti su se uplitali u državne poslove, i zbog toga su ga vlasti prihvatale. Vremenom mevlevijski tarikat postao je jedan od najuglednijih derviških redova, a njegovi sljedbenici bili su pripadnici vladajućih i elitnih društvenih slojeva. Premda je mevlevijski tarikat sunijski orijentiran, njegovi pripadnici ukazuju poštovanje prema zajedničkim vrijednostima i osobama koje poštuju i šiiti; Alija, Hasan, Husejn. Tako da mevlevizam predstavlja dodirnu tačku sunizma i šiizma. Mevlevijski pjesnici nerijetko se u svojim pjesmama dotiču šiizma na vrlo lijep i dopadljiv način.²⁸

U Osmanskom Carstvu mevlevijske tekije imale su ulogu kulturnih institucija u kojima se prvenstveno gajio poseban osjećaj za izučavanje perzijskog jezika i književnosti. U okviru tekija zasnivane su posebne institucije u kojima se izučavala *Mesnevija*, a nazivale su se *Darul-Mesnevi*.²⁹ Pripadnici ovog reda bili su dobro upoznati s djelima klasične perzijske književnosti.³⁰ Osmanska književnost ugledala se na perzijsku, a mevlevijski pjesnici zauzimali su posebno mjesto u osmanskoj turskoj književnosti.

²⁵ 1. *Sema* im. ar. nebo. 2. *Sema* im. ar. arh. slušanje, zikr, obredna igra mevlevijskih derviša. (Đinđić, str. 1174) Vid simboličkih pokreta sa utvrđenim mističkim značenjima. Mevlevije odjeveni u posebnu nošnju izvode obredne ceremonije, nazivaju se *vrteći derviši* ili *whirling dervishes*.

²⁶ Inaldžik, str. 315.

²⁷ Osmanski sultani poklanjali su pažnju mevlevijama, posebno Murat II (umro 1451), Bajazit II (umro 1512), Selim I (umro 1520) i Murat III (umro 1595). Murat II osnovao je mevlevijsku tekiju u Jedrenu (Edirne).

²⁸ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, *Anali GHB*, XV-XVI (1900), str. 35.

²⁹ Inaldžik, str. 316.

³⁰ Neka od djela klasične perzijske književnosti: *Pend-name* i *Mantiq ut-tayir* od Feriddudin Attara, *Bustan* i *Dulistan* od Sadija, *Beharistan* od Abdurahmana Džamija, *Divan* pjesama od Hafiza Širazija.

2. Mevlevijski red na prostoru Bosne i Hercegovine

2.1. Tekija³¹ Isa-bega

Isa-begova tekija jedna je od najstarijih tekija izgrađenih u Bosni u ranom periodu osmanske vladavine. Isa-beg,³² tadašnji krajišnik Zapadnih strana i drugi bosanski sandžak-beg, početkom druge polovine 15. stoljeća izgradio je prvu tekiju u Bosni i Hercegovini.³³ Isa-beg i njegov otac bili su istaknuti ratnici i vakifi na Balkanu. Ostavili su brojne zadužbine u Skoplju, Sarajevu i Novom Pazaru.

Tekija Isa-bega osnovana je još prije pohoda sultana Fatiha na Bosnu.³⁴ Ova tekija bila je jedina mevlevijska tekija u Bosni i Hercegovini, ujedno najstarija podignuta tekija u gradu Sarajevu.³⁵ Isa-beg je u maloj Vrhbosni utemeljio grad Sarajevo, a na desnoj obali rijeke Miljacke u naselju Brodac osnovao je zaviju³⁶ 1462. godine.³⁷ Za održavanje zavije izgradio je nekoliko dućana, mlinova, zatim hamam, han, te uvakufio obradivo zemljište i nekoliko vrtova. Tekija Isa-bega predstavlja jedan od najstarijih objekata islamske kulture i arhitekture u Sarajevu. Ova mevlevijska tekija bila je prva i najznačajnija zavija osnovana na prostoru Bosanskog ejaleta.³⁸ Tekija u svom sastavu imala je tri kuće, jedan dio služio je za tekiju, a drugi dio imao je humanitarnu funkciju.³⁹ Stoga ova zgrada istovremeno nazivala se i tekijom i zavijom. Vakufnama⁴⁰ Isa-bega Ishakovića predstavlja najstariji dokument sačuvan

³¹ *Tekke*, im. ar. tekija, mjesto okupljanja derviša, mjesto gdje pripadnici *tesavvufa* obavljaju svoje ceremonije. (Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti, str. 243).

³² Isa-beg Ishaković, vojvoda zapadnih strana i drugi bosanski sandžak-beg u maloj Župi Vrhbosni udario je temelje današnjeg Sarajeva. Sagradio je sebi dvorac ili *saray* u Vrhbosni i na desnoj obali rijeke Miljacke sagradio tekiju.

³³ Mikail Türker Bal, *Mesnevihan Saraybosna da Mevlevilik ve Mesnevihan Hacı Hafız Halid Efendi Hacımuliç*, Erdem Sedir Yayınları A. Ş, 2017, str. 20. (Dalje kao: Mikail Türker Bal)

³⁴ Pohod osmanske vojske na čelu sa sultanom Fatihom Osvajačem na Bosnu dogodio se 1463. godine.

³⁵ Džemal Čehajić, „Dželaludin Rumi i Mevlevizam u Bosni i Hercegovini“, *Izraz*, XVII, br. 10, 1973, str. 360.

³⁶ Zavija, ar. mala derviška tekija. Tekije su mjesta u kojima su se održavale duhovno-kulturne i edukativne ceremonije. Hroničar Bašeskija ističe da se pojam *zavija* razlikuje od pojma *tekija* zbog toga što se u tekijama obavlja zikir, a zavija ima isključivo humanitarno-socijalnu funkciju.

³⁷ Mehmed Mujezinović, „Musafirhana i Tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu“, *Naše starine*, br. 3, Sarajevo, 1956, str. 245. (Dalje kao: Musafirhana Isa-bega).

³⁸ Azra Gadžo Kasumović, „Mevlevijska tekija Isa-bega kao koordinator humanitarnih, kulturnih i privrednih aktivnosti“, *Beharistan*, br. 2, 2001, str. 26.

³⁹ Humanitarni aspekt Isa-begove tekije ogleda se u pružanju toplog obroka, besplatnog noćenja i svratišta za dervişe, šejhove, učenjake i putnike.

⁴⁰ *Vakifname*, im. ar. + pers. arh. vakufnama, muslimanska zadužbinska imovina (imanje ili novac), verska zadužbina. (Đinđić, str. 1398).

u Bosni koji govori o postanku grada Sarajeva.⁴¹ Danas postoji više prepisa Isa-begove vakufname na arapskom i osmanskome, međutim neki prepisi sadrže greške pa se ne smatraju vjerodostojnim. Vakufnama Isa-bega sastavljena je u mjesecu februaru-martu 1462. godine kada je i legalizirana.⁴² U vakufnami navodi se:

„...A zatim je u selu Brodču u području Sarajeva sagradio jedno konačište u stilu zavije, koja se sastoji iz tri kuće, jedne staje, jednog ograđenog dvorišta i ostalog što joj treba, i za svoga života uvakufio je i zavještao s tim da služi kao tekija i konačište siromašnim muslimanima koji su učenici, sejjidi,⁴³ ratnici i putnici namjernici...Oni imaju pravo na jelo tri dana i ne mogu tu stanovati više od tri dana. Na čorbu imaju pravo i službenici spomenute tekije, a višak hrane koja preostane i pretekne kad se podmire oni davaće se nejakoj siročadi koja stanuje u toj varoši...“⁴⁴

U vakufnami se ne navodi nijedan derviški red kojem bi zavija pripadala. Isa-begov vakuf u Skoplju i vakufske zadužbine u Bosni činile su jedan vakuf porodice Ishaković. S obzirom na to da je tekija u Skoplju pripadala mevlevijskom redu, smatralo se da je i tekija u Sarajevu namijenjena istom derviškom redu. U svim izvorima navodi se da je tekija Isa-bega pripadala mevlevijskom redu. Osim toga postoji bilješka o prepisu jednog primjerka *Mesneviye* kojeg je napisao derviš mevlevija iz Sarajeva.⁴⁵ U bilješci navodi se:

„Prepis ovog lijepog primjerka knjige, koja ravne nema, završen je uz pomoć božje dobrote na ovako lijep i dopadljiv način, slomljenim i slabim perom najnemoćnijeg siromaha, Mevlanina sluga, derviša Muhammeda, mevlevije, Bosanca, u novoj zaviji koja je za mevlevijske dervişe u bogomštićenom Sarajevu izgrađena i obnovljena, a to je bilo 1058 (1648) godine“.⁴⁶

Zabilježeni opisi mevlevijske tekije u Sarajevu iz 17. stoljeća ukazuju na njeno postojanje i izgled. Turski putopisac Evlija Čelebi spominje tekiju Isa-bega u svom djelu

⁴¹ Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, *Prilozi za orjentalnu filologiju*, II/1951, Sarajevo, 1952, str. 6.

⁴² Salih Trako, „Predavanja Mesneviye i mesnevihani u Sarajevu“, *Anali GHB*, XIII-XIV (1987), str. 222.

⁴³ *Sadat*, množina od *sayyid*, titula onih koji su u direktnom potomstvu od poslanika Muhammeda a. s.

⁴⁴ Slobodan Ilić, „Mevlevije u Bosni“, *Islamska misao*, br. 125, maj 1989, str. 49. (Dalje kao: Mevlevije u Bosni)

⁴⁵ Salih Trako, op. cit. str. 222.

⁴⁶ *ibid.*, (Napomena, autor teksta Salih Trako navodi: „Primjerak prepisa *Mesneviye*, iz koje je uzeta ova bilješka, nalazi se u vlasništvu dr. Fehima Nametka iz Sarajeva; na bilješku mi je ukazao sam vlasnik ovog divnog rukopisa, na čemu mu se od srca zahvaljujem.“)

Sejihatnama.⁴⁷ Evlija Čelebi je 1659. godine boravio u Sarajevu i tom prilikom posjetio je mevlevijsku tekiju na Bentbaši. Evlija Čelebi na ovaj način opisao je tekiju:

„Na obali rijeke Miljacke, na mjestu poput raja nalazi se vakuf tekija Dželaluddin Rumije. Tekija ima simahanu (prostorija za obavljanje derviških obreda), mejdan – odaju (gdje se derviši sastaju na razgovor izvan obreda), sedamdeset do osamdeset sobica za siromahe, mahfil⁴⁸ za mutribe⁴⁹ (balkon za one koji sviraju i pjevaju), imare (kuhinju) i blagovaonicu. Šejh ove tekije je učen čovjek čija se molba (kod boga) uslišava. Naj-baša (starješina svirača) ove tekije derviš Mustafa⁵⁰ odličan je kaligraf⁵¹.”

Rešid efendija,⁵² pjesnik iz Sarajeva, u svojoj pjesmi o katastrofi Sarajeva⁵³ posvetio je oko 40 stihova mevlevijskoj tekiji u Sarajevu.⁵⁴ Osim ovog pjesnika mevlevijsku tekiju spominje još jedan pjesnik po imenu Sebleti.⁵⁵ Ovaj pjesnik spominje dva mevlevijska derviša: šejh Abdala i Abdal-Mahmuda. Iz stihova njegove pjesme može se zaključiti da je tekija bila u ruševnom stanju.⁵⁶

Mevlevijska tekija imala je kompleksnu ulogu, a to znači da je istovremeno bila zavija i tekija prvog reda. Zavija u smislu dobrotvorne ustanove, a tekija u smislu održavanja obrednih ceremonija svojstvenih za mevlevijski tarikati. Pored Isa-begove tekije spominje se

⁴⁷ Evlija Čelebi, 1611-1682, turski putopisac, koji je od 1631. do 1670. godine putovao po tadašnjem Osmanskom Carstvu, ali i izvan njega. O svojim opažanjima i doživljajima u miru i ratu napisao je opsežno djelo u deset tomova pod nazivom *Sejihatnama* ili *Putopis*. Hazim Šabanović preveo je *Sejihatnamu* na bosanski jezik. Ovaj putopis značajan je za našu kulturu, te općenito prostore Bosne i Hercegovine kojima je Evlija Čelebi proputovao i iznio značajne podatke o životu u Bosni i Hercegovini tog doba.

⁴⁸ *Mahfil*, im. ar. arh. 1. klub, sastajalište. 2. oni koji se sastaju u klubu, krug, društvo. (Đinđić, str. 925).

⁴⁹ *Mutrib*, svirač, pjevač, osoba zadužena da zabavi društvo. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 182).

⁵⁰ Katibi Mustafa Bošnjak, pjesnik mevlevija, porijeklom je iz Bosne, spominje ga i Evlija Čelebi. Spominje se kao kaligraf s nadimkom Katibi. Pisao je pjesme na turskom jeziku.

⁵¹ Slobodan Ilić, „Mevlevije u Bosni“, *Islamska misao*, br. 125, maj 1989, str. 49. (Dalje kao: Mevlevije u Bosni).

⁵² Pjesnik Rešid efendija rođen u Sarajevu. Podaci o ovom pjesniku vrlo su oskudni. Ipak, zna se da je živio u 17. stoljeću i da je bio savremenik pjesnika Sabita.

⁵³ Vojska austrijskog vojskovođe Eugena Savojskog opljačkala je i zapalila grad Sarajevo, to se dogodilo 24. oktobra 1697. godine. Nakon što je Sarajevo opljačkano gotovo je cijeli grad pretvoren u pepeo.

⁵⁴ Rešid efendijina pjesma o katastrofi Sarajeva, stihovi u kojima je opisana mevlevijska tekija Isa-bega:

Od skupine tekija je izvor božanske nauke, koja sličī Kabi za stanovnike gradova,
Najveće mjesto za riznicu nauka, tekija rumskog mule.

...

Kada onaj ronilac po moru Mesnevije počne prosipati biser mesnevijskih mudrosti
Kada potegne jedan dah svirač uz naj poput Kaknusa pojavi se stotinu hiljada melodija.
Mjesto slušanja (semahana) koliko je sjajno bilo; čisto bijaše poput srca zaljubljenih.

(O tome vidjeti više, Mehmed Handžić, „Sarajevo u turskoj pjesmi“, *Glasnik IVZ*, XI/1943, br.10, str. 235-250).

⁵⁵ Sebleti, pjesnik, rođen u Sarajevu. Napisao je pjesmu o Sarajevu, i još jednu pjesmu na turskom jeziku. Prema hronici Envera Kadića pjesme je spjevao u periodu 1662/63.

⁵⁶ Mehmed Handžić, „Sarajevo u turskoj pjesmi“, *Glasnik IVZ*, XI/1943, br. 8 i 9, str. 196.

još jedna mevlvijska tekija, koju je Hadži Mahmut⁵⁷ 1650. godine sagradio uz Isa-begovu tekiju.⁵⁸ Hadži Mahmut pokopan je u dvorištu hadži Sinanove tekije u Sarajevu,⁵⁹ i na natpisu njegovog nišana piše da je on sagradio mevlvijsku tekiju. Međutim, tekija Hadži Mahmuta srušena je u poplavi 1860. godine,⁶⁰ i nakon toga ostaje samo tekija Isa-bega.

Mevlvijska tekija imala je značajnu ulogu u širenju islama, posebno u prvim stoljećima osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini. U prvom periodu ova tekija bila je obrazovna institucija, a izgradnjom medresa i razvojem školskog sistema njena uloga svodila se samo na okupljanje i duhovni odgoj mevlvija, te obavljanje mevlvijskih obrednih ceremonija, čitanja i tumačenja *Mesnevi*.

Mevlevizam u Bosni i Hercegovini nije se značajno razlikovao od mevlvizma u Konji. U mevlvijskoj tekiji u Sarajevu, prilikom obredne ceremonije derviši su koristili instrumente poput naja, bubnjeva i violine. Uz pratnju tih instrumenata derviši *semazeni*⁶¹ izvodili su mevlvijski ritualni ples *sema*. Mevlvijska tekija u Sarajevu više puta je rušena i ponovo izgrađivana na starim temeljima. Kada je austrijski vojskovođa Eugen Savojski⁶² zapalio i opljačkao Sarajevo 1697. godine, mevlvijska tekija stradala je u požaru. Tekija je ponovo popravljena 1782. godine,⁶³ a o tome svjedoče stihovi hroničara Mula Mustafe Bašeskije⁶⁴ napisani na arapskom jeziku. Ovdje ih navodimo u prijevodu na bosanski jezik:

„Ova građevina sagrađena je za derviše
Kao mjesto za molitvu Stvoritelju svjetova
Mevlvijska bogomolja postala je vakuf
Neka je trajno posjećena mnoštvom molitelja

⁵⁷ Hadži Mahmut, sagradio mevlvijsku tekiju uz tekiju Isa-bega u 17. stoljeću. Obavljao je dužnost šejha i predstavljao je značajnu ličnost u koordinaciji rada među redovima, prije svega onim najznačajnijim za kulturni i privredni život grada kakvi su bili mevlvijski i kaderijski. Sahranjen je u dvorištu kaderijske Hadži-Sinanove tekije.

⁵⁸ Ines Aščerić, „Neke napomene o problemima iz historije Isa-begove tekije“, *POF*, 52-53/2002-03 (2004), str. 345.

⁵⁹ Hadži Sinanova tekija, poznata i kao Silahdar Mustafa-pašina tekija, pripada kaderijskom derviškom redu. Izgrađena je između 1638-1640. godine. Pretpostavlja se da je za izgradnju tekije zaslužan bogati sarajevski trgovac hadži Sinan ili njegov sin Mustafa-paša, koji je kao silahdar (oružar) služio na dvoru sultana Murata IV.

⁶⁰ Ines Aščerić, op. cit. str. 345.

⁶¹ *Semazen*, im. ar. + pers. derviš koji izvodi obred zikr. (Đinđić, str. 1174). Mevlvijski derviši koji vrše obredni ples *sema* nazivaju se *semazeni*.

⁶² Vidjeti napomenu 51 unutar rada.

⁶³ Mevlvije u Bosni, str. 49.

⁶⁴ Mula Mustafa Bašeskija (Sarajevo, 1731-1809), bosanskohercegovački ljetopisac, pjesnik, kaligraf i sakupljač kulturnog i narodnog blaga. Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije značajan je jer prikazuje historiju Sarajeva i Bosne u drugoj polovici 18. stoljeća.

Razi⁶⁵ je spjevao hronogram njezine gradnje

Ovo je mjesto za derviše, dom onih koji su na Božijem putu.“⁶⁶

Kada je u požaru prije 1860. godine uništena mevlevijska tekija, sultan Abdulmedžid⁶⁷ odredio je sredstva za obnovu tekije.⁶⁸ Pjesnik i epigrafičar Fadil-paša Šerifović⁶⁹ napisao je hronogram o tome, u kojem bilježi:

„Abdulmedžid napravi novu mevlevijsku tekiju“

„Oživi prekrasnu i prelijepu tekiju Abdulmedžid han“.

1274/ 1857-58.⁷⁰

Mevlevijska tekija bila je uključena u rad esnafskih organizacija, pa se iz tog razloga kušatma saračkog esnafa, odnosno ceremonija proglašavanja šegrta za kalfu održavala u dvorištu ove tekije.

Tekija je imala ulogu obrazovne institucije, u kojoj se upoznavalo s perzijskom, osmanskom i arapskom kulturom i književnosti. Prilikom odabira i imenovanja šejha⁷¹ mevlevijske tekije, sultani su izdavali berat⁷² o imenovanju šejhova. Dužnost šejha vršile su osobe koje su prethodno stekle pravo na idžazetnamu.⁷³ U mevlevijskoj tekiji u Sarajevu, šejh je bio zadužen za obavljanje obrednih ceremonija ovog reda. Šejhovi mevlevijske tekije u Sarajevu bili su ljudi porijeklom iz Bosne i Hercegovine, neki od njih školovali su se u domovini, a neki u Istanbulu i drugim krajevima Osmanskog Carstva.

⁶⁵ Razi je pseudonim koji je koristio Mula Mustafa Bašeskija.

⁶⁶ Mevlevije u Bosni, str. 49.

⁶⁷ Abdul Medžid, 1823-1861, osmanski sultan.

⁶⁸ Fehim Nametak, „Dva tariha o obnovi mevlevijske tekije“, *Muallim*, br. 50, 1996, str. 16.

⁶⁹ Fadil-paša Šerifović, pjesnik, mevlevija rođen je 1802/03. godine u Sarajevu. Poezija ovog pjesnika obrađena je u nastavku rada.

⁷⁰ Fehim Nametak, op. cit. str. 16.

⁷¹ Šejh je predvodnik i učitelj derviša, on treba da ima odgovore na sva pitanja koja mu upute derviši, da bi njegovi sljedbenici imali povjerenja u svoga vođu. Osobine jednog šejha su pobožnost, učenost i njegov život bi trebao da bude ogledalo šerijata. Učenost se ogleda u poznavanju Kur'ana, fikha, hadisa, u sposobnosti držanja govora, znanja iz *tesavvufa* i pri tome da se stalno obrazuje i usavršava.

⁷² Berat je riječ arapskog porijekla i ima značenje: povelja, dekret, diploma. Berat kao sultanska povelja imao je mnogo širu primjenu, i odnosio se na sve slučajeve imenovanja i postavljanja na određenu dužnost, ili na sticanje određenog statusa i povlastica. (Vidjeti više o tome, Ljiljana Čolić, *Osmanska diplomatika s paleografijom*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 89-102).

⁷³ *Icazetname*, im. ar. + pers. arh. diploma. (Đinđić, str. 664). *Idžazet*, diploma šejha, dozvola za podučavanje u *tesavvufu* u vođenju sljedbenika u tarikatu.

Tekija Isa-bega nazivala se još i mevlevijski dergjah i mevlevijska asitana. Ovi termini označavaju centralnu tekiju u kojoj borave veliki pirovi i veliki šejhovi određenog tarikata gdje provode svoje aktivnosti. Ova tekija predstavljala je centar mevlevizma u Bosni i Hercegovini, i bila je mjesto gdje se čitala i tumačila *Mesnevi* i obavljao zikr.⁷⁴ Predstavljala je važan kulturni i duhovni centar. Isa-begova zavija izgrađena je kao prva zavija na prometnom i značajnom mjestu u dolini rijeke i bila je uvezana u sistem s vakufima Isa-bega Ishakovića. Imala je ključnu komunikacijsku ulogu, mjesto u koje su svraćali putnici, a ujedno je organizirala i kontrolirala privredni život Carstva. Ova tekija stekla je ugled prvenstveno u Sarajevu, a potom u cijeloj Bosni i Hercegovini. Održavala je neposredne veze sa istaknutim duhovnim centrima tog doba. Rad i aktivnosti tekije bili su povezani s drugim istaknutim mevlevijskim tekijama. Ova tekija bila je vezana za Skoplje i za glavnu mevlevijsku tekiju u Istanbulu, preko koje je bila povezana s glavnom centralnom mevlevijskom tekijom u Konji. Istaknute ličnosti, pa čak i pripadnici drugih derviških redova bili su posjetioci ove tekije.

U periodu 16. i 17. stoljeća dolazi do intenzivnog razvoja grada Sarajeva. Razvojem grada i esnafskih udruženja značaj tekije u društvu se znatno uvećavao. Mevlevije su organizovale okupljanja i vršile kontrolu rada zanatlija i esnafskih udruženja. Pored Miljacke nalazile su se tabačke radionice koje je Isa-beg uvakufio za održavanje zavije. Brojne uvakufijene tabhane bile su dio esnafskog udruženja.

Mevlevijska tekija na Bentbaši održavala se iz Isa-begovog vakufa. Država je kontrolisala rad tekije i upotrebu vakufske imovine. Međutim, 1878. godine austrijska okupaciona uprava zabranila je njeno održavanje.⁷⁵ Kasnije se tekija održavala prilozima šejhova, a jedan period iz vakufa Fadil-paše Šerifovića.⁷⁶ Mevlevijska tekija prestaje s radom 1924. godine; nakon toga tekija je služila samo kao zgrada za stanovanje. Nekoliko godina kasnije, tačnije 1957. godine, zadužbina Isa-bega biva srušena.⁷⁷

Mevlevijska tekija ponovo je izgrađena 2011. godine. Budući da nije bilo moguće izgraditi tekiju na prvobitnom mjestu, nova mevlevijska tekija izgrađena je u blizini Šehidskog mezarja Kovači.

⁷⁴ Muhammed Abdullah Gulli, „Mevlevihana u Sarajevu i Fadil-paša Šerifović“, *Islamska misao*, br. 44, 1982, str. 47. (Dalje kao: Mevlevihana u Sarajevu).

⁷⁵ Mevlevije u Bosni, str. 50.

⁷⁶ Fadil-paša Šerifović, pjesnik, mevlevija rođen je 1802/03. godine u Sarajevu.

⁷⁷ Mikail Türker Bal, str. 34.

2.2. Odlike mevlevijskog reda u Bosni i Hercegovini

Kada su Osmanlije osvojile Bosnu i Hercegovinu stanovništvo je pristupilo jednom novom civilizacijskom krugu. Derviški redovi su od početka Osmanske vlasti imali značajnu ulogu u osnivanju naselja, ali ponajviše u širenju islama i islamsko orijentalne kulture. Međutim, pored širenja islama najvažnija uloga derviša bila je širenje kulture i pozivanje na obrazovanje. Ipak, nisu se svi redovi držali istih principa, neki heteredoksní redovi imali su drugačiji pristup i pravila pa su nailazili na nezadovoljstvo stanovništva, kao što je bio slučaj s hamzevijama u Bosni i Hercegovini.

Mevlevijski derviški red je od samog osnivanja u Bosni i Hercegovini imao ulogu u širenju islamske kulture i obrazovanja među stanovništvom. Krajem 15. stoljeća kada se uspostavila osmanska vlast u Bosni i Hercegovini, mevlevijski red bio je potpuno formiran u pogledu obreda, teorije i prakse. Mevlevizam kao pokret temelji se na učenju i ideologiji Mevlane Dželaluddina Rumija. Osnivanjem mevlevijske tekije na Bentbaši u drugoj polovini 15. stoljeća Bosna i Hercegovina će postati dio tradicije mevlevizma.⁷⁸ S obzirom da je za čitanje i tumačenje *Mesneviye* potrebno imati određeni nivo znanja i obrazovanja, tako su i pripadnici mevlevijske tekije u Sarajevu bili obrazovani ljudi i pripadali su elitnom krugu društva. Prema tome, mevlevijski tarikát uglavnom se razvijao i održavao u urbanim sredinama, gdje su većinom živjeli obrazovani ljudi. Sljedbenici mevlevijskog derviškog reda bili su iz redova najvećih intelektualaca tog doba, većinom iz redova uleme i aristokracije. U krugu bosanskohercegovačkih mevlevija vladao je interes za perzijsku mističnu i klasičnu književnost. O tome svjedoče i brojni rukopisi djela perzijskih autora u bibliotekama Bosne i Hercegovine, poput: *Mesneviye* Dželaluddina Rumija, *Pend-name* (Knjiga savjeta) i *Mantiq ut-tayir* (Razgovor ptica) Feriddudin Attar, *Bustan* i *Đulistan* Sadi Širazi, *Divan* pjesama Hafiz iz Širaza.⁷⁹ Mnogi pjesnici s područja Bosne i Hercegovine u periodu osmanskog doba pripadali su mevlevijskom redu. O tome ćemo govoriti u drugom dijelu rada u kojem je pažnja posvećena književnosti. Među pripadnicima ovog reda vladao je interes za klasičnu perzijsku književnost, a posebno mističnu.

⁷⁸ Nakon smrti Mevlane Dželaluddina Rumija mevlevijske tekije nastajale su prvobitno u Konji, potom širom Osmanskog Carstva, a zatim i u drugim područjima islamskog svijeta. (O tome vidjeti više: Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş, 2006, poglavlje Mevlevi Tekkeleri, str. 302-334).

⁷⁹ Džemal Čehajić, „Društveno-politički, religiozni, književni i drugi aspekti derviških redova u jugoslavenskim zemljama“, *POF*, 34/1984, Sarajevo 1985, str. 101.

Mevlevije u Bosni i Hercegovini isticale su se obrednim ceremonijama koje su uključivale muziku, ples i poeziju. Nisu živjeli asketski niti su se odvajali od sredine, naprotiv, trudili su se da učestvuju u svim segmentima društvenog života nastojeći druge usmjeravati na rad i obrazovanje. Bili su bliski i pristupačni ljudima, te su im nastojali približiti islam i islamsku kulturu. Uzrok za nestanak mevlevijskog tarikata pripisuje se intervenciji Omer-paše Latasa⁸⁰ i austrougarskoj okupaciji nakon koje derviši sve više napuštaju Bosnu i odlaze u druga mjesta Osmanskog Carstva.⁸¹ Zlatno doba mevlevizma u Bosni i Hercegovini obuhvata period od 16. stoljeća pa do 1860. godine.⁸² U Sarajevu su ostali brojni mevlevijski nišani, koji se prepoznaju po izduženom turbanu koji asocira na mevlevijsku dervišku kapu *sikke*.⁸³

2.3. Predavanja o *Mesneviji* i mesnevihani⁸⁴

Mesnevija Mevlane Dželaluddina Rumija čitala se, tumačila i prevodila u Bosni i Hercegovini još od najranijih dana uspostave Osmanskog Carstva. Postojala je tradicija predavanja *Mesnevije* u Sarajevu koja se održala do danas, ali u nekim periodima bivala je prekinuta. Tumačenje *Mesnevije* u Sarajevu uglavnom su obavljali mevlevijski šejhovi. Međutim, tumačenje *Mesnevije* vršili su i drugi učenici ljudi koji nisu bili pripadnici tarikata. Mevlevijska tekija na Bentbaši bila je centralno mjesto mevlevizma gdje se tumačila *Mesnevija*. Osim u tekijama, predavanja iz *Mesnevije* održavana su u medresama, a rijetko i u džamijama. Predavanje *Mesnevije* u medresama održavalo se ukoliko bi osnivač medrese odredio da se u njegovoj medresi uz ostale predmete - tefsir, hadis, fikh - predaje i *Mesnevija*. Osim u Sarajevu, *Mesnevija* se prevodila i tumačila u Mostaru, Livnu, Travniku i Visokom.⁸⁵

Najstariji mesnevihan ili predavač mesnevije jeste šejh Tevekkuli-dede koji je živio u 17. stoljeću.⁸⁶ Tevekkuli-dede naslijedio je svog učitelja Atik-dedea koji je živio krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Tevekkuli-dede bio je prvi šejh mevlevijske tekije u Sarajevu.⁸⁷ Ovaj

⁸⁰ Omer-paša Latas, rođen 24. septembra 1806. godine, umro 1871. godine u Istanbulu.

⁸¹ Mevlevihana u Sarajevu, str. 47.

⁸² ibid.

⁸³ Mevlevije u Bosni, str. 50.

⁸⁴ Mesnevihan, onaj ko čita i tumači *Mesneviju* Mevlane Dželaluddina Rumija. (Pojmovnik divanske i tesavvufške književnosti, str. 173).

⁸⁵ Mahmud Traljić, „Predavanje i tumačenje „Mesnevije“ kod nas“, *Preporod*, VIII/1977, br. 1-2, str. 13. (Dalje kao: Predavanje i tumačenje Mesnevije, str. 13).

⁸⁶ Salih Trako, „Predavanja Mesnevije i mesnevihani u Sarajevu“, *Anali GHB*, XIII-XIV (1987), str. 224.

⁸⁷ Mikail Türker Bal, str. 45.

mesnevihan je do kraja života tumačio *Mesneviju* u mevlevijskoj tekiji na Bentbaši. Tevekkuli-dede umro je u Sarajevu i sahranjen je u dvorištu Careve džamije.⁸⁸ Drugi istaknuti mesnevihan iz Sarajeva bio je šejh Abdulfettah. Predavanja iz *Mesneviye* držao je u mevlevijskoj tekiji.⁸⁹ Ovaj mesnevihan umro je u Sarajevu 1709. godine.⁹⁰

Muhammed Emin Isević,⁹¹ mesnevihan koji nije pripadao nijednom tarikatu držao je predavanja iz *Mesneviye* u Bakir-babinoj džamiji na Atmejdanu u Sarajevu.⁹²

Među mesnevihanima bili su i neki naši istaknuti pjesnici mevlevije: Derviš-paša Bajezidagić,⁹³ Habib-dede.⁹⁴ Krajem 16. stoljeća istaknuti pjesnik Derviš-paša Bajezidagić osnovao je katedru za izučavanje *Mesneviye* u svom rodnom gradu Mostaru. Pjesnik šejh Fevzija Mostarac⁹⁵ tumačio je i predavao *Mesneviju* na toj katedri.⁹⁶ Derviš-paša počeo je pisati naziru⁹⁷ na ovo remek djelo Dželaluddina Rumija, napisao je dva sveska, ali je odustao od daljeg pisanja jer je sanjao Dželaluddina Rumija koji mu je rekao da se prođe takvog posla.⁹⁸ Fevzija Mostarac navodi da je vidio dva sveska tog djela.⁹⁹

⁸⁸ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007, str. 200. (Dalje kao Bašagić). Tevekkuli-dede bio je šejh u mevlevijskoj tekiji, stihovi koje je on napisao najbolje opisuju njegovu dužnost:

„Trebalo pretrpiti sto uboda trna,
Dok uzgoji čovjek samo jednu ružu.“ Bašagić, str. 201.

⁸⁹ Salih Trako, op.cit. str. 224.

Podatke o ovom mesnevihanu saznajemo iz epitafa uklesanog na njegovom nišanu:

...Ovaj najveći učenjak, šejh mevlevija,
Uglednik, učenjak koga svako hvali,
Otkrivao je tajne Mesneviye,
Ova knjiga postade dokaz njegove učenosti...

⁹⁰ Salih Trako, op. cit. str. 224.

⁹¹ Muhammed Emin Isević živio je u 17. stoljeću, učeni kadija iz sarajevske ulemanske porodice Isević. Bio je dobar znalac perzijskog jezika.

⁹² Salih Trako, op. cit. str. 224.

⁹³ Derviš-paša Bajezidagić (16. stoljeće), autor je dva Divana pjesama, jedan na perzijskom, drugi na turskom jeziku. Dvaput je vršio dužnost namjesnika u Bosni.

⁹⁴ Habib-dede, pjesnik mevlevija umro 1643. godine.

⁹⁵ Fevzija Mostarac, prozni pisac i pjesnik iz prve polovine 18. stoljeća. Pjesnik Fevzija pisao je na turskom i perzijskom jeziku.

⁹⁶ Mehmed Mujezinović, „Neki naši književnici Mevlevije“, *Preporod*, VI/1975, br. 1, str. 5.

⁹⁷ Nazira, pjesma kojom jedan autor oponaša drugoga tako što drugim riječima, ali istom rimom, ritmom, pa čak i sadržajem, kaže ono što je izrekao autor kojeg želi oponašati. Nazira je bila vrlo raširena u divanskoj poeziji, zato što se novi pjesnik najprije morao dokazivati kao vješt oponašatelj, a tek onda bi mogao stvarati svoju poeziju po vlastitoj želji i ukusu. (Pojmovnik divanske i tesavvuske književnosti, str. 189).

⁹⁸ Fevzija Mostarac, *Bulbulistan*, Prijevod s perzijskog; Džemal Čehajić, Kulturni centar I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2003, str. 132-133. (Dalje kao: Bulbulistan).

⁹⁹ Bulbulistan, str. 133.

Među mesnevihanima novijeg doba treba spomenuti Mehmeda Džemaluddina Čauševića.¹⁰⁰ Ovaj mesnevihan tumačio je *Mesneviju* više od 20 godina.¹⁰¹ Prvo je držao predavanja u mevlevijskoj tekiji na Bentbaši, a potom u kući još jednog mesnevihana Mujage Merhemića.¹⁰² Merhemić je držao predavanja u periodu od 1943. do 1959. godine.¹⁰³ Nakon Merhemića, tradiciju tumačenja *Mesnevijske* nastavlja Fejzullah Hadžibajrić u nakšibendijskoj tekiji Nadmlini u Sarajevu. Fejzullah Hadžibajrić preveo je prva dva toma *Mesnevijske* na bosanski jezik, a prijevod trećeg sveska ostao je nedovršen.

Na ovo znamenito djelo Mevlane Dželaluddina Rumija napisani su brojni komentari među kojima je posebno značajan komentar Ahmeda Sudija Bošnjaka.¹⁰⁴ Osim njega, komentare su napisali i pjesnici Derviš-paša Bajezidagić i Habib-dede.

2.4. Akademija Šeb-i arus¹⁰⁵

Godišnja akademija Šeb-i arus održavala se u Sarajevu, bila je posvećena Mevlani Dželaluddinu Rumiju, i obilježavala se 17. decembra na dan njegove smrti. Prva akademija održana je 1957. godine u kući Hadži Mujage Merhemića.¹⁰⁶ Sve do 1959. godine program akademije održavao se u kući Merhemića.¹⁰⁷ Nakon toga, akademija se održavala u Ferhadiji džamiji ili u nekim drugim sarajevskim džamijama i tekijama. Na godišnjoj akademiji Šeb-i arus izlagala su se predavanja s tesavvufskim sadržajem i tematikom mevlevizma. Akademiji su prisustvovali posjetoci iz Sarajeva i drugih gradova Bosne i Hercegovine. Predavanja akademije štampana su u časopisima *Glasnik VIS-a* i *Preporodu*. Od 1974. godine izdaje se časopis pod nazivom *Šebi arus*,¹⁰⁸ čija je osnovna tematika bila mevlevizam i mevlevije u Bosni i Hercegovini. Sadržaj časopisa *Šebi arus* bio je posvećen akademiji, mevlevijskom

¹⁰⁰ Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević, rođen kod Bosanske Krupe 1870. godine. Osnovno obrazovanje završio u domovini, a potom 1887. godine otišao u Istanbul na dalje školovanje. Bio je pisac, izdavač i urednik. Zajedno s Hafiz Muhammedom Pandžom preveo je Kur'an na srpskohrvatski jezik.

¹⁰¹ Ovaj mesnevihan držao je predavanja *Mesnevijske* sve do 1933. godine.

¹⁰² Hadži Mujaga Merhemić, rođen je u Sarajevu 1877. godine. Izučavao je orijentalne jezike, a posebno se bavio poezijom. Umro je 1959. godine.

¹⁰³ Salih, Trako, op. cit., str. 225.

¹⁰⁴ Ahmed Sudi Bošnjak najpriznatiji komentator perzijskih klasika, umro 1592. godine. (Predavanje i tumačenje *Mesnevijske* kod nas, str. 13).

¹⁰⁵ Vidi napomenu 20 unutar rada.

¹⁰⁶ Svake godine u Konji obilježava se 17. decembar kao spomendan na Mevlanu Dželaluddina Rumija. Tako su pristalice mevlevijskog reda u Bosni i Hercegovini počeli da obilježavaju taj dan pokazujući poštovanje prema piru mevlevizma. Fejzullah Hadžibajrić, „Šebi-arus“, *Preporod*, br. 1-2 (152-153), Sarajevo, 1977, str. 13.

¹⁰⁷ Mikail Türker Bal, str. 17.

¹⁰⁸ *ibid*, str. 60.

tarikatu i aktivnostima pripadnika ovog reda.¹⁰⁹ Program akademije sastojao se od dva dijela, prvo se pristupi učenju Kur'ana, a potom slijedi niz predavanja o *tesavvufu* s posebnim naglaskom na mevlevizam. Još neke od aktivnosti akademije bile su: učenje ilahija na turskom i bosanskom, te čitanje Rumijevo *Gazela o smrti* na perzijskom i u prijevodu na bosanski jezik. Profesori, istraživači i druge ugledne ličnosti izlagali su svoje referate i na taj način bi obogatili program akademije.¹¹⁰

¹⁰⁹ Od 1974. godine u Bosni i Hercegovini formira se Tarikatski Centar, i tada se u aktivnosti Šeb-i arusa počeli uključivati i pripadnici drugih derviških redova. (Mikail Türker Bal, str. 60).

¹¹⁰ Fejzullah Hadžibajrić, „Osvrt na komentar mevlevijskog „Evrada“ od Fadil-paše Šerifovića“, *Preporod*, br. 2 (129), Sarajevo, 1976, str. 6.

3. Divanska književnost u Bosni i Hercegovini

Razvoj klasične divanske književnosti, pri čemu se podrazumijeva prije svega „divanska poezija, nastala je na tekovinama islamske civilizacije, tesavvufskoj tradiciji, kao i tekovinama velikih azijskih civilizacija: kineske, indijske, a prije svega iranske“. ¹¹¹ Započinje osnivanjem Osmanskog Carstva kada su se stekli uvjeti za visoko obrazovanje. Nakon što se učvrstila moć Osmanskog Carstva, razvilo se i plodno tlo za nastanak i razvoj divanske književnosti. Na formiranje ideja divanskih pjesnika utjecaj su imale tradicije drugih bliskoistočnih naroda i religija: Jevreja, kršćana i zoroastrovaca. ¹¹² Dok Perzijanci često posežu za simbolima preuzetim iz zoroastrovske tradicije, Osmanlije pak, vrlo često posežu za simbolima iz kršćanstva.

Kada se govori o divanskoj književnosti nije moguće zaobići *tesavvuf* i *tesavvufsku književnost*. *Tesavvuf* predstavlja jedan specifičan pogled na svijet, koji je imao istaknuto mjesto u islamskom svijetu. ¹¹³ Premda postoji *tesavvufska književnost*, koja je bila njegovana samo u tekijama, elitna divanska i *tesavvufska književnost* nisu se razvijale nezavisno jedna od druge. Naprotiv, one su se tokom svog trajanja međusobno prožimale, tako da je terminologija *tesavvufske književnosti* ukomponirana u pjesme divanskih pjesnika, ¹¹⁴ stoga Fehim Nametak za *tesavvuf* kaže: „Tesavvuf je najinspirativnija i najprisutnija tema u lijepoj književnosti.“ ¹¹⁵ *Tesavvuf* ili islamski misticizam predstavlja metodologiju odgoja u cilju približavanja, sjedinjenja i jedinstva sa Apsolutnom Istinom (Bogom).

Stvaralaštvo iz oblasti divanske književnosti predstavljalo je umjetničku književnost visokog nivoa, stoga ta književnost predstavlja elitnu književnost osmanskog doba. Osmanski Turci prenijeli su divansku književnost na prostore Balkana.

Osmanska turska književnost nastala je po uzoru na perzijsku i arapsku klasičnu književnost. Naime, autori osmanske divanske književnosti imali su svoje uzore u arapskim i perzijskim književnicima. Tako je književnost na orijentalnim jezicima (arapski, turski i perzijski) u Bosni i Hercegovini slijedila tradiciju i tokove arapske i perzijske poezije.

¹¹¹ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 5-6.

¹¹² *ibid*, str. 6.

¹¹³ *ibid*.

¹¹⁴ *ibid*.

¹¹⁵ Fehim Nametak, „Društveno-historijska uslovljenost divanske književnosti u Bosni i Hercegovini“, POF, 41/1991, Sarajevo, 1991, str. 316.

Razmatramo li odnos mevlivijske i divanske poezije uočavamo prisustvo različitih stavova o njihovom međusobnom prožimanju. Naime, prema nekim navodima mevlivije se smatraju osnivačima divanske poezije, odnosno sljedbenici tog derviškog reda odigrali su najvažniju ulogu na polju divanske književnosti. Drugi, pak smatraju da su mevlivije zaslužne za prodor *tesavvufskih elemenata* u divansku književnost.¹¹⁶

U stihovima divanske književnosti dominiraju elementi islamske kulture, stoga je ova poezija imala svoju specifičnu terminologiju. Često mnoge lekseme imaju skriveno značenje. Takav način izražavanja bio je svojstven za divanske pjesnike. Sve do 19. stoljeća poštovao se kod terminologije u divanskoj književnosti.¹¹⁷ Čitalac koji ne poznaje islamsku kulturu, tradiciju i mitologiju neće moći shvatiti pravo značenje divanske poezije. Bez poznavanja islamske kulture ova poezija djeluje kao profana književnost s hedonističkim motivima.¹¹⁸ Divanska poezija napisana je na osmanskome turskom jeziku, koji je bio prožet elementima arapskog i perzijskog jezika. Jezik na kome je ta poezija napisana znatno je otežavao prijevod i pronalazak pravog značenja za mistične termine. Pored osmanskog jezika, divanski pjesnici trebali su poznavati arapski i perzijski jezik, zatim Kur'an, hadis, *tesavvuf* i historiju islama. Divanska poezija je osobito bila zastupljena među mevlivijama.¹¹⁹ Također, treba naglasiti da su pripadnici mevlivijskog reda većinom bili iz gradskih sredina gdje se posebno njegovala perzijska kultura.

¹¹⁶ O tome vidjeti više, Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş, 2006, str. 409-411.

¹¹⁷ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, *Anali GHB*, XV-XVI (1900), str. 27.

¹¹⁸ *ibid.*

¹¹⁹ Fehim Nametak, „Društveno-historijska uslovljenost divanske književnosti u Bosni i Hercegovini“, *POF*, 41/1991, Sarajevo, 1991, str. 314.

4. Mevlevizam u divanskoj književnosti Bosne i Hercegovine

Neosporna je činjenica da je *Mesnevija* bila uzor i inspiracija bosanskohercegovačkim mevlevijskim pjesnicima. Sljedbenici mevlevijskog derviškog reda su kroz poeziju prikazivali i predstavljali ideju o Jedinstvenom Bitku ili *vahdet-i vudžud*.¹²⁰ Mevlevije zastupaju ideju da sve što je Bog stvorio odvojeno od Njega.¹²¹ Osnovna ideja mevlevizma ogleda se u vjerovanju da je sve što postoji odraz Boga na ovom svijetu. Tako da je njihova poezija prožeta osjećajima čežnje i boli za Uzvišenim Stvoriteljem.

Osim *Mesnevije*, neizostavni izvori mevlevijske književnosti bili su Kur'an i hadis. Mevlevijski pjesnici inspirisani kazivanjima iz Ku'rana često citiraju kur'anske ajete ili aludiraju na njih, te su neke riječi iz Kur'ana postale općeprihvaćeni termini te književnosti. Među sljedbenicima mevlevizma bio je prisutan utjecaj šiizma što se ponajbolje ogleda u spominjanju i odavanju počasti Aliji¹²² i njegovim sinovima. Kćerka poslanika Muhammeda a.s, Fatima simbol je ljubavi i zaštite, te kroz njenu ličnost miri se sunijsko i šiijsko gledanje na svijet.¹²³ Iako mevlevije pripadaju ortodoksnoj sunijskoj orijentaciji, njihova naklonost šiizmu objašnjava se time da je mevlevizam proistekao iz perzijskih tradicija.¹²⁴ Zbog toga mevlevije su sklone tome da veličaju porodice halife i imama Alija.

U pogledu poetskih formi divanske književnosti najznačajnije i najprisutnije forme jesu gazel¹²⁵ i kasida,¹²⁶ a potom i mesnevija.¹²⁷ Bosanskohercegovački pjesnici mevlevije

¹²⁰ *Vahdeti vudžud*, *vahdet* im. ar. arh. jedinstvo, *vudžut* im. ar. arh. egzistencija, postojanje, jedinstvo Božije. Ovo učenje sastoji se u vjerovanju, da je Bog jedan i da je savršen, vječan i neovisan. Bog je apsolutni Gospodar svega, i uistinu samo On postoji sve drugo je samo odraz Allahovog bića.

¹²¹ Radi se i o poznatom događaju iz Ezela, o kome nas direktno izvještava i Kur'an:

„I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: „Zar Ja nisam Gospodar vaš?“ – oni su odgovarali: - „Jesi, mi svjedočimo“ – i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: „Mi o ovome nismo ništa znali“. Kur'an, VII:172, Al-A'raf. (Za prijevode kur'anskih ajeta korišten je prijevod Besima Korkuta)

Kada su se duše zaklele na pokornost Stvoritelju, u tom stanju voljeti Stvoritelja bilo je lahko, jer je bio blizu, moguće Ga je bilo čuti i vidjeti. No, dolaskom na ovaj svijet nastaju poteškoće jer su duše poprimile materijalni oklop, s njime požude i nagone koji im postaju prepreka u ljubavi spram Boga.

¹²² Ali ibni Ebi Talib, u sunijskoj orijentaciji prihvata se kao četvrti halifa, a u šiizmu pak, prihvata se kao prvi imam. Amidić (strićević) Muhammeda a.s., bio je oženjen s Muhammedovom a.s. kćerkom Fatimom. Šiiti smatraju da mu je bespravno oduzeto pravo na hilafat. Simbol je borbe na pravom putu. (Pojmovnik divanske i tesavvuske književnosti, str. 32).

¹²³ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, Anali GHB, XV-XVI (1900), str. 35.

¹²⁴ *ibid.*

¹²⁵ Gazel, pjesnička forma divanske književnosti s pretežno lirskim temama. U osmanskoj i perzijskoj poeziji to je dominantna vrsta. Gazel najčešće ima između 5-7 bejtova ili distiha.

ponajviše su koristili gazel kao pjesničku formu. To ne čudi, s obzirom na to da su pisali o ljubavi prema Stvoritelju, a gazel kao forma namjenjena pisanju prevashodno lirske poezije najbolje je odgovarao poeziji takvog sadržaja.

Navest ćemo neka od imena naših pjesnika koji su pisali poeziju pod utjecajem mevlvizma, a neki od njih su i sami bili pripadnici mevlevijskog tarikata: Servi (Čempresi) Bošnjak (umro 1494), Ahmed Sudi Bošnjak (umro oko 1600), Derviš-paša Bajezidagić (poginuo 1603), Habib-dede (umro 1643), Katibi Mustafa Bošnjak (umro 1667), Abdulah Bošnjak (17. stoljeće), Šejh Vedždi (umro 1669), Sulejman Mezakija (umro 1676), Redžep-dede Adani (umro krajem 17. stoljeća), Sukkerija Zekerija (rođen 1686), Hasan Nazmi-dede (umro 1713), Fevzija Mostarac (umro 1747), Mehmed Razi Velihodžić (umro 1786), Fadil-paša Šerifović (1802-1882).¹²⁸

U cilju predstavljanja mevlevijske poetske tradicije u Bosni i Hercegovini fokusirat ćemo se na poeziju tri pjesnika koji su stvarali poeziju pod utjecajem mevlvizma, a to su: Sulejman Mezakija, Fevzija Mostarac i Fadil-paša Šerifović. Odabrali smo pjesnike za koje se pouzdano zna da su pripadali mevlevijskom derviškom redu i koji su iza sebe ostavili cjelovite pjesničke zbirke - divane ili pak mesnevije kao što je slučaj s Fevizijom Mostarcem, autorom *Bulbulistana*.

Prije pristupa analizi njihovog poetskog stvaralaštva ukratko ćemo se osvrnuti na stihove manje poznatih pjesnika Servija (Čempresija) i Vahdetija.¹²⁹

Servi (Čempresi) bio je mevlvija i stvarao je poeziju u duhu mevlvizma. Međutim, u istraživanju nam je bila dostupna samo jedna njegova pjesma.¹³⁰ Servi (Čempresi) Bošnjak

¹²⁶ Kasida, pjesnička vrsta jedna od najzastupljenijih u divanskoj poeziji. Ime je dobila po tome zato što se pjevala s nekim ciljem, obično da se pohvali vladar, vojskovođa...

¹²⁷ Vidi napomenu 13 unutar rada.

¹²⁸ E. F., „Domaći pisci tesavvufskih redova“, *Šebi-arus*, 1986, str. 33-63.

Mehmed Mujezinović, „Neki naši književnici Mevlevije“, *Preporod*, VI/1975, br.1, str. 5.

Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973,

Hajrudin Vrnjak „Istaknuti bošnjački pjesnici divanske poezije u 16. i 17. stoljeću“, *Glasnik VIS*, LVII/1996, br. 7-9, str. 500-503.,

Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007.

¹²⁹ Vahdeti, pjesnik iz 16. stoljeća, rođen u Višegradu. U literaturi navodi se da je bio pripadnik dva derviška reda: hurufijskog i mevlevijskog. Vahdetijin Divan pronađen je u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu. Ime Vahdeti izveo je iz svog stava prema nužnom jedinstvu bitka vahdeti-i vudžud.

(Hajrudin Vrnjak „Istaknuti bošnjački pjesnici divanske poezije u 16. i 17. stoljeću“, *Glasnik VIS*, LVII/1996, br. 7-9, str. 501)

¹³⁰ Znaj, što teče niz đulove ružičasta njena t'jela,
To je rosa, što no pada iz rajskoga slatka vrela,
Reko sam ti: nemoj jedit ako druga tebi dođe,
Što u jedno uho uđe, to na drugo opet prođe.

rođen je u Bosni, tu je i umro 1494. godine.¹³¹ Poezija koju je stvarao ovaj pjesnik spada u domen takozvane tekijске poezije,¹³² budući da je ovaj pjesnik bio pripadnik mevlevijskog derviškog reda. U nastavku slijedi jedan bejt pjesnika Servija:

Kad zadržću glasi **naja**,¹³³ svako mu se pokorava

To je uzdah vruće strasti, poezija to je prava.¹³⁴

U navedenim stihovima pažnju privlači motiv naja specifičan za mevlevijsku književnu tradiciju. Naime, prema mevlevijskom učenju naj je ašikov¹³⁵ najbliži prijatelj. Tuga je zajednička osobina ašika i naja, jer oboje tuguju i čeznu zbog rastanka. Prema mevlevijskom učenju naj predstavlja simbol tuge i boli. Čovjek pati jer je odvojen od Boga, a naj jer je odvojen od trske. Taj zvuk naja koji stvara derviš dok puše u njega zvuk je očaja i boli. Osim toga, naj simbolizira Mevlanu Dželaluddina Rumija, jer je on svoju ličnost predstavio s najem.¹³⁶ Unutrašnjost naja je prazna, puhanjem u njega dobija se zvuk. Poput naja Mevlana Dželaluddin Rumi prazan je od egoizma, a ispunjen ljubavlju. Baš kao što iz naja izlaze lijepi zvuci, tako iz usta čovjeka ispunjenog ljubavlju izlaze prijatne riječi. Naj je poput svakog čovjeka. Kada se čovjek oslobodi svoga ega i postane „prazan“, tada će moći njegovim tijelom proticati ljubav prema Bogu, baš kao što zvuk prolazi najem. Prvi stihovi *Mesnevice* govore o naju, stoga naj je postao simbol mevlevijskog reda.¹³⁷ Derviši ovog reda uz zvuke naja izvode mevlevijski obredni ples *sema*. Kada pjesnik kaže da se naju svako pokorava, on aludira na ples derviša koji se prepuštaju melodiji naja. Prvi stih bejta pjesnika

Kad zadržću glasi naja, svako mu se pokorava

To je uzdah vruće strasti, poezija to je prava. (Bašagić, str. 98).

¹³¹ Bašagić, str. 97.

¹³² Tekijska književnost, poezija nastala je pod utjecajem *tesavvufske* islamske misli. U poeziji ta književnost držala se formi pjesničkih vrsta njegovanih u narodnoj turskoj poeziji. Međutim, neki pjesnici pjevali su pjesme u formi i duhu divanske poezije. Ipak, ta poezija uvijek je sadržavala *tesavvufski* pogled na svijet. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 243)

¹³³ Naj ili nej, puhački instrument, napravljen od trske, s devet prstenova i sedam rupa. Prstenovi se učvršćuju srebrenom žicom, a rupe se buše usijanim željezom. Naj može biti veliki, srednji i mali. Veliki naj zove se *Šah*, a mali *Nisfijja*. Unutrašnjost naja je prazna, laganim i običnim duhanjem dobiva se prijatan zvuk. Zvuk naja je glas čežnje za Voljenim zbog rastanka.

¹³⁴ Bašagić, str. 98.

¹³⁵ *Ašik*, ar. prid. zaljubljen, zaljubljenik. (Đinđić, str. 128). U *tesavvufskoj terminologiji* simbol je za derviša.

¹³⁶ Početak *Mesnevice*, str. 10.

¹³⁷ Slušaj ovaj naj šta priča, kazuje,

Na ristanke on se žali, tuguje.

Iz Najistane odkad me uzeše,

Od mog plača, muško, žensko, uzdiše.

Hoću srce rastancima ranjeno

Bol i čežnju da mu kažem opširno. (Vidjeti više Fejzulah Hadžibajrić, „Početak *Mesnevice*“, *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10).

Servija podsjeća na stihove Mevlane Dželaluddina Rumija koje je spjevao za početak *Mesnevi*.¹³⁸

Mevlevijski pjesnik iz Bosne i Hercegovine Vahdeti istovremeno je posvećivao stihove hurufijskom vođi Fuzlullahu¹³⁹ i Mevlani Dželaluddinu Rumiju. Stihovi koji se odnose na Rumija glase:

Konya semtine akar **ehl-i dilun** yaşlari

Nuh yaşin yaşasun dide-i hun-paşlari

Çarh-i ahdarda göre **hadret-i Mevlana**'yi

Şems-i ekber görünür kubbedinin taşlari

'**Arşun** altında **sema** eyler iken gördi ani

Şeb-i israda kavm rüsül başlari.¹⁴⁰

Prijevod stihova:

Teku prema **Konji** suze **derviške**

Nuhovu starost neka dožive oči koje krvare

Da na modrom svodu vidi **Hazreti Mevlanu**

Veliko se sunce nad kupolu ispelo.

Gledaše ga kako pod **Aršom** čini **sema**

U noći otkrovenja glave svih poslanika.¹⁴¹

¹³⁸ Glas naja je vatra, vjetar, to nije

Ove vatre ko nema, nek ga nije. (Vidjeti više Fejzulah Hadžibajrić, „Početak Mesnevi“, *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10).

¹³⁹ Fazlullah Hurufi (1339-1393), derviš iz Esterabada, koji je osnovao red hurufija. Za sva tumačenja vjerskih propisa simboliku je nalazio u slovima, zato je i prozvan Hurufi. Proglašen je heretikom, a potom pogubljen od strane Miran Šaha, Timurovog sina.

¹⁴⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, str. 467.

¹⁴¹ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, *Anali GHB*, XV-XVI (1900), str. 47-48.

Vrlo je znakovito da se spominje grad Konja koji je mjesto odakle je potekao mevlvizam. Nakon smrti Mevlane Dželaluddina Rumija Konja postaje središte mevlvijskog reda. Za mevlvije Konja je sveti grad u kojem je djelovao prvi pir ovog reda Dželaluddin Rumi.

U navedenim stihovima pažnju privlači i termin *arš*¹⁴² koji predstavlja simbol vlasti, moći i uzvišenosti. Pjesnik koristi simbol *arš* da bi iskazao divljenje i poštovanje prema Dželaluddinu Rumiju.

Također i termin *sema*¹⁴³ vrlo je značajan u kontekstu mevlvizma jer označava mevlvijski ritualni ples ukруг, kojeg izvode derviši koji se nazivaju *semazeni*, uz pratnju instrumenata među kojima je najvažniji naj. *Semazeni* u posebnim bijelim odorama koje se šire u pokretu izvode ovaj ples ukруг.

Poezija koja će biti obrađena u ovom radu nastala je pod utjecajem mevlvizma i pisali su je pjesnici koji su bili pripadnici mevlvijskog derviškog reda. Osim mevlvijskih simbola ova poezija prožeta je i uobičajenim *tesavvufskim simbolima* koje naši pjesnici mevlvije nisu izostavljali u svom književnom stvaranju. Pored mevlvijskih termina, sam sadržaj poezije je u duhu mevlvizma, prožet učenjem Mevlane Dželaluddina Rumija, a neki stihovi napisani su prevashodno u cilju pohvale i spomena samoga Rumija. Osnovni simboli mevlvijske poezije su: Ljubav, vino, ljepota, nej i *sema*. Osim spomenutih imena Mevlana i Šems predstavljaju simbol uzora i vođe. Poezija mevlvijskih pjesnika zasniva se na doktrini *Jedinstvenog bitka* ili *vahdet-i vudžud*. Naime, njihovo učenje se bazira na tome da su priroda i Bog jedno, da je čovjek i sve što postoji samo odraz Boga. Mevlvijski pjesnici stalno napominju da se treba osloboditi svoga ega i stopiti se u Bogu.¹⁴⁴ Centralne teme mevlvijske poezije jesu apsolutna ljepota i ljubav. Ova poezija obiluje stilskim figurama, prisutni su sufijski simboli i alegorije. Pjesnici iskazuju čežnju i bol na putu prema Apsolutnoj Ljubavi i spoznaji.

¹⁴² *Arš*, prema *tesavvufskoj terminologiji* označava osmi kat nebesa, a na devetom katu je Božije prijestolje. Drugo značenje termina *arš* prema *tesavvufu* je: *arš* predstavlja srce i tu se nalazi ploča na kojoj su upisana skrivena značenja božanskih riječi. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 37-38).

¹⁴³ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 219-22

¹⁴⁴ *Fena*, nestajanje i napuštanje materijalne egzistencije i stapanje s Bogom, odnosno predavanje svoje volje šejhu. *Fena fillah*, nestati u Bogu, stopiti se u Božijem bitku. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 96).

4.1. Derviš Sulejman Bošnjak Mezakija

Sulejman Mezakija porijeklom je iz Bosne i Hercegovine, jedan je od istaknutih pjesnika iz 17. stoljeća. Podaci o ovom pjesniku vrlo su oskudni; ne zna se tačna godina njegovog rođenja, a ni podaci o njegovoj porodici nisu dostupni. U izvorima jedino se spominje da je bio rođak egipatskog namjesnika Ejub-paše.¹⁴⁵ Pravo ime ovog pjesnika je Derviš Sulejman. Rodio se u Čajniču u Bosni gdje je stekao osnovno obrazovanje. U mladosti dolazi u Istanbul, i već tada biva primljen na dvor, u nekim izvorima navodi se da je u djetinjstvu odveden u Istanbul i da je odgojen na dvoru.¹⁴⁶ Na dvoru je stekao obrazovanje iz nekoliko znanosti, a posebno se zanimao za književnost i hemiju. Kada je napustio dvor postao je spahija.¹⁴⁷ Radio je kod više paša, među kojima se spominju: Mehmed-paša Ćuprilić i Ahmed-paša Ćuprilić. Učestvovao je u nekoliko pohoda, od kojih je najznačajniji pohod na Kandiju. Vršio je dužnost sekretara, dvorskog pjesnika i pisao je tezkire.¹⁴⁸ Napisao je *Divan* pjesama na turskom jeziku. Umro je u mevlevijskoj tekiji na Galati u mjesecu ramazanu 1676/7. godine.¹⁴⁹

Tokom boravka u Istanbulu održavao je prijateljske veze sa uglednim mevlevijskim šejhovima, kao što su bili: Arzi-dede, Munedždžim-dede i Ahmed-dede.¹⁵⁰ Esrar-dede¹⁵¹ ga spominje u svojoj tezkiri, ubraja ga među pjesnike mevlevije porijeklom iz Bosne i Hercegovine.¹⁵² Esrar-dede za Mezakija kaže: „Ey keramat-ı bulend-i evliyast. Evveli şî' rest u ahir kimyast.”¹⁵³ „Među njegovim izraženim nadnaravnim svojstvima prvo je pjesništvo, a drugo hemija.”¹⁵⁴

Još za vrijeme života Mezakija je stekao ugled i poštovanje u književnim krugovima. O tome najbolje svjedoče hronogrami njegovih savremenika koje su napisali nakon njegove

¹⁴⁵ Lejla Gazić, „Izbor gazela iz Divana Sulejmana Mezakije – Gazeli sa rimom na elif“, *POF*, 62/2012, Sarajevo 2013, str. 140.

¹⁴⁶ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 343.

¹⁴⁷ Spahija, tur. *sipahi*, per. *sepah*: spahija, vlasnik timara. (Đinđić, str. 1203) Vojska u Osmanskom Carstvu, vrhunske kvalitete prema mjerilima tog doba.

¹⁴⁸ Tezkira, zbirka s biografijama pjesnika osmanske književnosti, u kojima se pored biografije nalaze stihovi pjesnika o kojima se govori. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 245-246).

¹⁴⁹ Hazim Šabanović, op. cit., str. 343.

¹⁵⁰ *ibid*, str. 344.

¹⁵¹ Esrar-dede, pravo ime Mehmed. Bio je poznati pjesnik i mutesavvif. Rodio se u Istanbulu 1749. godine, a umro 1797. godine.

¹⁵² Esrar Dede, *Tezkire-i şu'ara-yi mevleviyye, İnceleme-Metin*, Hazırlayan Dr. İlhan Genç, str. 476.

¹⁵³ *ibid*.

¹⁵⁴ Lejla Gazić, „Izbor gazela iz Divana Sulejmana Mezakije – Gazeli sa rimom na elif“, *POF*, 62/2012, Sarajevo 2013, str. 143.

smrti.¹⁵⁵ Njegovo ime spominje se u tezkirama koje su nastale još za njegovog života. Pjesme Mezakija nose pečat mevlevizma. U Divanu nalazi se: 29 kasida, 441 gazel, 9 tariha, 12 mufreda, jedna kit'a, rubajja i museddes.¹⁵⁶ U nastavku ćemo navesti tri gazela pjesnika Mezakije. Na osnovu gazela pokušat ćemo pokazati koliko je mevlevizam bio prisutan u poeziji ovog pjesnika.

Gazel I

Maye-i ayş u tarab rıtl-ı girandur bana
Rıtl-ı giran ruz u şeb feyz-resandur bana

N'ola sana zahida eylemesem iktida
Rah-numa-yı Kuda **pır-i mugandur** bana

Alemı gam tutsa da olsa cihan gam-zede
Pay-ı hum-ı **mey-gede** kehf-i emandur bana

Bulsa felek inkılab olsa zemin rahne-yab
Gerdiş-i cam-ı şarab devr-i zamandur bana

Yek-dem-i bezm-i şabuh ma-hasal-ı ömr-i Nuh
Afet 'ahd-i nasuh rahat candur bana

Ey **gül-i ter** gel beri al ele ol sağarı
Kim **mey-i can-perveri** ruh-ı revandur bana

Ol büt-i per-i künişt oldı MEZAKI¹⁵⁷- sirişt
Kim dem-i ürd-i behişt bag-ı cinandur bana¹⁵⁸

¹⁵⁵ Nakon njegove smrti napisano je više hronograma od kojih su zabilježeni: Užičanin, Fenni Čelebi i Rušdi Mostarac. O tome vidjeti više Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Preporod*, Sarajevo, 2007, str. 239-242.

¹⁵⁶ Lejla Gazić, „Izbor gazela iz Divana Sulejmana Mezakije – Gazeli sa rimom na elif“, *POF*, 62/2012, Sarajevo 2013, str. 141.

(O pjesničkim vrstama više vidjeti: Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orientalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013., Pojmovnik divanske i tesavvuške književnosti).

¹⁵⁷ *Mezaki* je pseudonim ili mahlas, odnosno pjesničko ime pjesnika. U pjesmama divanskih pjesnika mahlas se najčešće nalazi u preposljednjem stihu. Na osnovu njega poznato je autorstvo neke pjesme. (Pojmovnik divanske i tesavvuške književnosti, str 162).

¹⁵⁸ Lejla Gazić, „Izbor gazela iz Divana Sulejmana Mezakije – Gazeli sa rimom na elif“, *POF* 62/2012, Sarajevo 2013, str. 143. (Napomena autorice Lejla Gazić, gazeli se nalazi u rukopisu Divana Sulejmana Mezakije u Süleymaniye (Fatih) Kütüphanesi, No 3873 (fol. 35b-38a). (Dalje kao: Gazeli Mezakije).

Prijevod gazela:

Bit života i radosti **pehar vina** je meni
Pehar vina danju i noći blagodat donosi, meni

Šta će biti, o **asketo**, ako te ne budem slijedio
Vodič Bog je **duhovni vođa**, meni

Ako svijet obuzme briga ili ako svijet bude tužan
Dio boravišta **prodavnice vina** je **Pećina sigurnosti** meni

Ako se rastavi nebo, ako se preokrene zemlja i nađe put
Okretanje čaše pića je kao okretanje vremena, meni

Za momenat svetkovina jutarnjeg pića je plod života Nuha¹⁵⁹
Teškoća izreke pokajanja- mir duše je meni

O lijepa **ružo**, dođi, uzmi u ruku **ćup sa pićem**
Da **vino koje dušu hrani** bit duše bude meni

On je idol i pir hrama bio, figurom MEZAKI
Da miris poput raja dženetska bašča bude meni.¹⁶⁰

Pjesnik Mezakija bio je privržen melevizmu, što se posebno uočava u navedenim stihovima. Da bi se shvatila dublja poruka gazela potrebno je poznavanje *tesavvufske terminologije*. U ovom gazelu posebno naglašeni simboli su: vino, duhovni vođa, krčma¹⁶¹ i ruža.

U *tesavvufskoj poeziji* uopće, vino je uvriježeni simbol opijenosti za Voljenom.¹⁶² Vino¹⁶³ za melevije predstavlja sredstvo postizanja zanosa u ljubavi prema Bogu, i u melevijskoj poeziji vino je čest termin za opijenost derviša za Spoznajom. Vino rasplamsava ljubav prema Bogu, a derviš opijen zikrom približava se Bogu. Kada pjesnik kaže da mu vino donosi blagodat, to znači da je zikr blagodat i način približavanja Stvoritelju. U trećem bejtu pjesnik na isti stepen stavlja krčmu i Pećinu sigurnosti.¹⁶⁴ *Meyhane*¹⁶⁵ je mjesto gdje se pije vino, to jeste krčma. U ovoj pjesmi ta krčma je sinonim za tekiju, mjesto gdje se sastaju

¹⁵⁹ Nuh (Noje), jedan od unuka Adema, prvog čovjeka i prvog Božijeg poslanika, simbolizira dugovječnost.

¹⁶⁰ Gazeli Mezakije, str. 145.

¹⁶¹ Krčma ili prodavnica vina.

¹⁶² Voljena ili draga u sufijskoj poeziji je simbol za Boga.

¹⁶³ *Šarab*, vino je sredstvo postizanja zanosa (ekstaze) u ljubavi prema Bogu. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 231).

¹⁶⁴ Aluzija na Pećinu gdje su se sklonili sedmorica ili osmorica mladića skupa sa svojim psom, izbjegavajući progone koji su nad vjernicima u jednog Boga činili nevjernici. Kur'an, al-Kahf 9-21.

¹⁶⁵ *Meyhane* (*meygede*, *humhane*, *harabat*) mjesto gdje se pije piće ljubavi. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 175).

derviši, gdje se pije piće ljubavi, ali isto tako simbolizira i život ovdje na zemlji, ljudski život.¹⁶⁶

Asketa, pobožnjak, isposnik je osoba koja živi asketskim načinom života. Takav način života odlikuje: povlačenje u samoću, stalno obavljanje zikra, održavanje čistoće tijela, oslobađanje od ovosvjetskih misli, post, poslušnost šejhu, usmjeravanje misli samo prema Bogu. Takva duhovna praksa karakterizira i mevlevijske obrede, odnosno duhovni put spoznaje derviša te nije slučajno što se motiv „*zahid*“¹⁶⁷ susreće u Mezakijinim stihovima.

Duhovni vođa ili *mug*¹⁶⁸ je šejh derviškog reda koji vodi derviša ka Spoznaji. Kod mevlevija duhovni vođa simbol je za šejha, ali i prvobitnog pira ovog derviškog reda, a to je Mevlana Dželaluddin Rumi.

Četvrti bejt je posebno zanimljiv, jer oslikava pravu atmosferu jedne mevlevijske obredne ceremonije. Stih u kojem pjesnik kaže „Okretanje čaše pića“, predstavlja okupljene dervişe u zanosu dok izgovaraju Božije ime. Ruža, odnosno *gül*¹⁶⁹ je pak, sinonim za lice Voljenog. *Ašik* odnosno derviš tuguje za ružom, odnosno voljenim licem.

Gazel II:

Kada usta ko pupoljak	Kad u društvu saki budeš,
Prestaviš u dulistanu ,	O rumena moja usta!
Zaljubljeni ko slavulji	I askete sjedih glava
U jedan glas pjevat stanu.	Odriču se žića pusta.
Hajde da se svi skupimo	Zašto stoji krčmarica ?
Ko jarani u mejhani ,	Redom čaše neka nudi!
Što imamo, da to damo	U veselo društvo evo -
Pa i biće – sve za piće .	Veseli su došli ljudi. ¹⁷⁰

¹⁶⁶ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, Anali GHB, XV-XVI (1900), str. 42.

¹⁶⁷ *Zahit, zahid*, im. ar. arh. onaj koji se pridržava svih verskih pravila, asketa. Đinđić, str. 1487

¹⁶⁸ *Mug*, vatropoklonik, svećenik zoroastrovske vjere. Po prihvatanju islama, mugovima su nazivani krčmari, pošto je krčma sinonim za tekiju, to su krčmari pročelnici tekije. *Mugan* je množ. od *mug*. U *tesavvufu pir-i mugan* označava pročelnika jednog derviškog reda.

¹⁶⁹ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 104.

¹⁷⁰ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007, str. 243.

Simboli koji su prisutni u ovoj pjesmi prenose osjećaje i slike atmosfere u tekiji. Simbole iz pjesme nastojat ćemo izdvojiti i objasniti.

*Slavuj*¹⁷¹ je vrlo čest simbol u *tesavvufskoj poeziji*, a označava ašika ili derviša. Stalni predmet njegove ljubavi je ruža. Prema tome, u ovoj strofi spominjanje *slavuja*, *pupoljka* i ružičnjaka (*đulistana*)¹⁷² predstavlja cijeli niz simbola. *Ruža* je, kao što je već ranije spomenuto, simbol lica drage, a *pupoljak* simbol njenih usana. *Đulistan* ili *ružičnjak* je mjesto druženja s voljenom osobom. Međutim, svi ovi simboli nose sasvim drugo značenje u *tesavvufskoj poeziji*. *Slavuj* je derviš, *ruža* je Bog, a *ružičnjak* je tekija. Zadnja dva stiha, mogla bi se promatrati kao referiranje na obredne ceremonije mevlevijskih derviša, odnosno trenutak kada derviši okupljeni zajedno obavljaju uglaz zikr.

U drugoj strofi pjesnik se posvetio opisu šejha, kojeg u poeziji često susrećemo predstavljenog kao peharnik (*saki*).¹⁷³ *Saki* je simbol šejha ili vođe derviškog reda. *Saki*, odnosno *vinotoča*, je osoba koja na skupu toči vino i razveseljava društvo. *Saki* ili *šejh*, u tom smislu, označava *vođu* ili *muršida*¹⁷⁴ koji predvodi derviški red, i koji je u mevlevijskom tarikatu zadužen za obredne ceremonije mevlevija.

Mejhana (krčma) i *piće* simboli su za tekiju i zikr. *Mejhana* je mjesto gdje se pije piće ljubavi, odnosno to je tekija. Piće odnosno vino, je sredstvo za postizanje ekstaze ili zanosa koji derviš osjeća prema Bogu, a to je u kontekstu mevlevijske tradicije zikr. Mevlevije smatraju da duša čovjeka stalno teži da se vrati svom izvoru, odnosno Bogu. Stoga poezija mevlevijskih pjesnika obiluje simbolima i motivima poput: *vina*, *krčme*, *krčmara*.

Muzika, vino i ples neodvojivi su elementi ove poezije. Iako, sve ovo na prvi pogled odaje utisak hedonizma i uživanja u blagodatima ovozemaljskog života, poznavanje mističkih simbola upućuje na ezoterijsko tumačenje ove poezije. Dakle, za razumijevanje mistične poezije potrebno je poznavati konotaciju mnogih motiva i simbola, u suprotnom „čitatelj će se susresti sa apsolutnom hermetičnošću stiha priđe li mu isključivo sa aspekta profanog značenja leksema korištenih kao ustaljenih termina u divanskoj poeziji.“¹⁷⁵

¹⁷¹ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 61-62.

¹⁷² *ibid*, str. 105.

¹⁷³ *ibid*, str. 215.

¹⁷⁴ Mürşit, im. ar. vodič, vodilja. Poglavar verske zajednice. (Đinđić, str. 994).

Mürşid, onaj koji vodi pravim putem, u tesavvufskoj terminologiji označava šejha, pročelnika nekog derviškog reda. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 185).

¹⁷⁵ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 9.

Gazel III

Sine mihrünle mahabbet **han-kahıdur** bana
Şeb-çerag-ı¹⁷⁶ ışk bir şem'-i İlahidür bana

Var olan **cana** hayal-i hançer-i zehre-şikaf
Havz-ı bag-ı dilde bir perverde **mahıdur** bana

Çak çak olsa n'ola böyle girıban-ı şekıb
Deşne-müjgan-ı zenan **çeşm-i siyahıdur** bana

Bilmezin ben harf-i leb-cünban-ı şekva n'eydügin
Zulm iden iklim-i hüsnün padişahıdur bana

Her ne cevr eylerse itsün kim telafi-i sitem
Şive-perver bir nigah-ı 'özü-hwahıdur bana

Ey MEZAKI gül gibi olsam küşade-dil n'ola
Feyz-ı lutf-ı Hakk **nesim-i subh-gahıdur** bana

Prijevod gazela:

Grudi s tvojom ljubavi **tekija** ljubavnog razgovora su meni
Krijesnica ljubavi božanska je **svijeća** meni

Ako ima, **dušo**, koliko nož razreže cvijet
Vrelo vrta u srcu je odgojen u **tarikatu šejh** meni

Ako bude raskinut, neka ovako bude ovratnik strpljivosti
Bodež trepavica žena čežnja je meni

¹⁷⁶ Šebčerağ je dragulj koji u vrijeme noći (šeb) svijetli kao svijeća (çerag). Legenda kaže ovako: životinja koja se zove morski bik u vrijeme kada izađe na kopno da pase donese sa sobom šebçerağ i postavi ga na mjesto gdje će pasti da joj osvijetljava okolinu. (Pojmovnik divanske i tesavvuške književnosti, str. 231).

Ja ne znam rub drhtaja usne kakav ti je bio
Onaj ko vrši nasilje vladar u ozračju tvoje ljepote je meni

Nek bilo koju grešku napravi da se ispravi nepravda
Jedan letimičan pogled koji daje koketan izgled željena isprika je meni

Ej, MEZAKI, da je meni biti **ruža** otvorenog srca
Blagoslov milosti Božije jutarnji povjetarac bio bi meni.¹⁷⁷

I u ovom primjeru, stihovi gazela prožeti su osnovnom *terminologijom tesavvufo*. Međutim, pored osnovnih *tesavvufofskih termina* pjesnik koristi i lekseme koje su svojstvene, prije svega mevlevijskoj poeziji. U prvom bejtu pjesnik spominjanjem *Božanske svijeće*¹⁷⁸ aludira na mevlevijsku ceremoniju paljenja svijeće tokom koje derviši izgovaraju riječi pohvale za Mevlanu Dželaluddina Rumija. Također, u istom distihu pjesnik ističe vrijednost tekije ili bogomolje kao mjesta okupljanja derviša.

*Can*¹⁷⁹ ili *duša* je termin koji simbolizira derviša, odnosno pripadnika tarikata. Mevlevije se međusobno vrlo često oslovljavaju sa *can*, dodajući tu riječ odmah poslije vlastitog imena.¹⁸⁰

Privlači pažnju da u stihovima na osmanskome turskom jeziku pjesnik šejha oslovljava s *mahi*,¹⁸¹ što simbolizira *savršenog čovjeka (insan-i kamil)* koji se upotpunosti predao na putu spoznaje.

Sintagma *bodež trepavica*¹⁸² u trećem distihu ima posebnu simboliku u *tesavvufofskoj* poeziji. Dok oko predstavlja najvažniji element ljepote lica, trepavice označavaju oružje kojim voljena osoba osvaja pjesnika.

U divanskoj poeziji *jutarnji povjetarac*¹⁸³ donosi miris drage, a pjesnik ga izjednačava s Božijom milošću. Iako su u stihovima ove pjesme opisane emocije naizgled upućene

¹⁷⁷ Lejla Gazić, „Izbor gazela iz Divana Sulejmana Mezkije – Gazeli sa rimom na elif“, *POF* 62/2012, Sarajevo 2013, str. 145-147. (Napomena autorice Lejla Gazić, gazeli se nalazi u rukopisu Divana Sulejmana Mezkije u Süleymaniye (Fatih) Kütüphanesi, No 3873 (fol. 35b-38a).

¹⁷⁸ Pojmovnik divanske i tesavvufofske književnosti, str. 231.

¹⁷⁹ *ibid*, str. 65.

¹⁸⁰ *ibid*.

¹⁸¹ *ibid*, str. 162.

¹⁸² *ibid*, str. 72.

¹⁸³ *ibid*, str. 213.

ljudskom biću, ne treba zanemariti ni mističnu dimenziju ljubavi. Naime, takva ljubav naziva se Apsolutna ljubav, ljubav iz koje je sve poteklo. U sljedećem bejtu vidimo kako Mezakija, po uzoru na Mevlanu koristi epitet *Voljeni za Boga*, i kako je stalno prisutna čežnja za Stvoriteljom. Ljepota i vino sredstvo su sjedinjenja s Bogom.

I naredni stihovi Mezakije su na istom tragu:

Neden neden bu kadar **arzu-yı bezm-i vişal**

Düşer mi dam-ı niyaza hüma-yı istigna

Odakle ovolika **želja za sastankom sa voljenim**

Padne li u klopku neimaštine, rajska ptica mu ne treba.¹⁸⁴

Navedeni bejt evocira stihove iz *Gazela o smrti Dželaluddina Rumija*, u kojim Rumi govori o sastanku s Voljenim. U mevlevijskom tarikatu smrt je poseban trenutak koji prethodi upravo sastanku s Voljenim. U tom kontekstu Dželaluddin Rumi kaže:

Kad vidiš moju dženazu ne viči rastanak, rastanak, jer baš u to vrijeme biće **moje viđenje i sastanak**.

Kad me spuste na grob ne reci odlazak, odlazak, jer kabur je zastor **iza koga je sa dragim sastanak**.¹⁸⁵

I naredni stihovi pjesnika Mezakije upućuju na mistički kontekst poezije:

Virür **ehl-i dile** sad-maye-i def-i elem **sahba**

Hususa kim ola meclisde hem **canane** hem **sahba**

Vino daje **plemenitom** višestruki otklon boli

Naročito onom kome bude na skupu i **voljeni i vino**¹⁸⁶

¹⁸⁴ Lejla Gazić, op.cit, str. 152.

¹⁸⁵ Fejzulah Hadžibajrić, „Mevlanin Šebi-arus u svijetlu islamskog učenja“, *Glasnik VIS-a*, XXIV/1962, br. 1-3, str. 103.

¹⁸⁶ Lejla Gazić, op. cit. str. 153-154.

Sintagma *ehl-i dil*¹⁸⁷ u prvom stihu predstavlja simbol kojim se opisuju ljudi koji daju prednost unutrašnjem u odnosu na vanjsko i koji ljubav vide kao sredstvo spoznaje. Takvi ljudi su upravo derviši. Termin *vino* prisutno je u svakom stihu. *Vino* otklanja bol i približava zaljubljenog dragoj osobi, odnosno približava derviša Bogu. Prema sufijskom tumačenju ljubav prema Bogu seže do Ezela kada su se duše zaklele na pokornost.¹⁸⁸

Meded **mutrib surahı** kulkul itdükçe terennüm kıl
Sürülmez **meclis-i rindanda** bı-savt u negam sahba

Ako smo imali pomoć koju daje **bokal pun radosti**, zapjevaj
Neka na **skup opijenih ljubavlju prema Bogu** bez glasa i zvuka ne dolazi **vino**¹⁸⁹

Naizgled profani karakter stihova dobiva potpuno drugu konotaciju ukoliko imamo u vidu mističko značenje pojedinih motiva. Naime, *surahı*¹⁹⁰ ili *bokal* je boca za vino koja je stalno prisutna na skupovima ašika. *Mutrib*¹⁹¹ je *svirač* ili *pjevač*, osoba koja zabavlja društvo a to je sinonim za šejha koji predvodi skup mevlevijskih derviša. Zadnji stih je posebno zanimljiv jer pjesnik jasno daje do znanja da su derviši opijeni od ljubavi prema Bogu. Pjesnikov cilj jeste sjedinjenje s Bogom, a vino je sredstvo kojim se ta ljubav povećava. Promatrano sa aspekta islamskog misticizma navedeni stih je moguće percipirati kao opis duhovnog stanja, gdje pjesnik pati zbog rastanka i odvojenosti od voljene osobe, odnosno Boga.

Hased ol **rind-i sahib-meşreb-i hoş-tab'a** kim dayim
Göre gülşende **yar-i gonca-femle** dem be-dem sahba

¹⁸⁷ *Ehli-i dil*, ljudi od srca, derviši, pripadnici tarikata, karakteriše ih duboko vjerovanje u Boga, podnošenje svih muka i tegoba na putu Istine. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 86).

Ehlidil, ar. + pers. arh. 1. tolerantan, plemenit, 2. duhovni, pobožna osoba, pobožnik, (Đinđić, str. 453).

¹⁸⁸ Fejzulah Hadžibajrić, „Početak Mesneviye“, *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10.

¹⁸⁹ Lejla Gazić, op. cit. str. 154.

¹⁹⁰ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 227.

¹⁹¹ *ibid*, 182.

Budi zavidan **pijanici** koji uvijek posjeduje **piće** dobrog kvaliteta
Vidjevši u vrtu dragu sa ustima kao **pupoljak**, ponekad kao **vino**¹⁹²

U prvom stihu susrećemo se s terminom *rind*¹⁹³ koji iako preveden kao „pijanica“ označava čovjeka koji vodi asketski život, koji zanemaruje sve ovozemaljsko i slijedi samo upute svoga srca i čiji život je okrenut samo spoznaji. Dželaluddin Rumi takvog čovjeka nazvao je *savršeni čovjek* ili *insan-i kamil*.¹⁹⁴ Takav čovjek je potpun, jer je odustao od ovozemaljskih želja i potreba. Simbol za takvog savršenog čovjeka je pijanica, odnosno derviš stalno opijen zikrom.

*Yar*¹⁹⁵ označava *dragu*, Voljenu to jeste Boga. Usta drage se uvijek porede s ružom ili ružinim pupoljkom. Pijanica koji stalno posjećuje krčmu je osoba oslobođena svog ega, svojih strasti i stalno traga za spoznajom, simbol je za zaljubljenika u Boga, koji je opijen tevhidom¹⁹⁶ i zikrom.

Murad üzre dönüp gerdun-ı gerdan
İrişdi **vakt-i devr-i cam-ı sahba**

Prema želji okreće se nebo
Stiglo je vrijeme **okretanja čaše vina**¹⁹⁷

Prvi stih ovog bejta evocira ajet iz Kur'ana, a to je da se sve pokreće Božijom voljom i određenjem.¹⁹⁸ Tako je i ples mevlevijskih derviša simboličan i označava da sve što postoji se klanja Bogu i kreće Božijim određenjem. A sam vid kretanja pojava u prirodi je način veličanja Božijeg postojanja. Drugi stih najavljuje da je došlo vrijeme za zanos i polet.

¹⁹² ibid, 154-155

¹⁹³ ibid, 210.

¹⁹⁴ *Insan-i kamil*, savršen čovjek oslobođen od ovozemaljskih prohtjeva i želja. Halid Hadžimulić, „Hasreti Mevlana, njegova nauka i etika“, *Preporod*, III/1972, br. 34, str. 8. (Dalje kao: Mevlana njegova nauka i etika).

¹⁹⁵ Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 255.

¹⁹⁶ Tevhid, sjedinjenje. U *tesavvufu* tevhid znači dospjeti do istine i saznanja da u svemiru ne postoji ništa osim Boga. To je prva i posljednja stepenica spoznaje. Tevhid označava potpuno oslanjanje na Božiju volju ili tevekkul, te nestajanje u Bogu. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti str. 245).

¹⁹⁷ Lejla Gazić, op. cit. str. 158-159.

¹⁹⁸ Kur'an, XLI:39, „Jedno od znamenja Njegovih je i to što ti vidiš suhu zemlju, a kad na nju spustimo kišu, ona se pokrene i uzbuja. Onaj ko njoj daje život oživjet će sigurno i umrle, jer je On kadar sve.“ (Za prijevode kur'anskih ajeta korišten je prijevod Besima Korkuta)

MEZAKI turdi **saf saf seyre ‘uṣṣak**

Salinsun naz ile **serv-i bala**

MEZAKI je stao gledajući **zaljubljene u redovima**

Neka se vrti sa koketnošću ta **visoka ljepotica**.¹⁹⁹

Sintagma *zaljubljeni u redovima* zapravo simbolizira skupni obred derviša. Jedna od najučestalijih osobina koje se pripisuju dragoj ili voljenoj je visoki stas, pa se on često poredi sa čempresom koji se u divanskoj poeziji koristi kao simbol za lijep izgled i kretanje.

4.2. Fevzija Mostarac

Šejh Fevzija Mostarac rođen je u Mostaru između 1670. i 1677. godine.²⁰⁰ Osnovno obrazovanje stekao je u domovini, a potom je otišao u Istanbul na dalje školovanje. Njegovo najpoznatije djelo naziva se *Bulbulistan*²⁰¹ i napisano je na perzijskom jeziku. Ovaj prozni pisac i pjesnik stvarao je poeziju na perzijskom i turskom jeziku, i bio je pripadnik mevlevijskog tarikata. Kako je dobro poznao perzijski jezik, držao je predavanja iz *Mesnevi*,²⁰² a vremenom je imenovan mevlevijskim šejhom. Prijevod *Bulbulistana*²⁰³ na bosanski jezik objavio je Džemal Čehajić 1973. godine. A potom prijevod *Bulbulistana* sa

¹⁹⁹ Lejla Gazić, op. cit. str. 159.

²⁰⁰ Fevzi Mostarac, *Bulbulistan*, prijevod s perzijskog; Džemal Čehajić, Kulturni centar I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2003, str. 12.

²⁰¹ *Bulbulistan* je napisan prema uzoru na djela perzijskih autora: *Đulistan* od Sadija, *Beharistan* od Džamija, *Sunbulistan* od Šejh Šudžaa i *Nigaristan* od Kemal-pašazade. *Bulbulistan* je napisan 1739. godine.

²⁰² Stihovi pjesnika Kudsija iz Mostara, savremenika Fevzije, upućuju na Fevizijino tumačenje *Mesnevi*:

A šta je sa papagajom, štono sipa napjeve, naime sa Fevizijom?

Da uče perzijski slatki jezik – dolazi li mnogo svijeta u sobu starca srebrenog obraza?

Kad kazuje sadržaj i ističe vrijednost (djela), - služi li na ponos društvu prijatelja njegovo predavanje? (O tome vidjeti više: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007, str. 342-343).

²⁰³ Milivoje Malić preveo je na francuski *Bulbulistan*, i pripremio doktorsku disertaciju pod nazivom *Bulbulistan du Shaikh Fewzi du Mostar*, pisao je o životu i djelu Fevzije.

perzijskog sačinio je i Namir Karahalilović 2016. godine.²⁰⁴ U nastavku ćemo predstaviti stihove Fevzije, u prijevodu na bosanski jezik, koji odražavaju karakteristike mevlevizma.

Dolazi **prvosveštenik maga**, hajde da ustanemo na noge!

Idimo uz **zvuke saza**, pripremimo se za sijelo!²⁰⁵

Opisi poletnosti, radosti života, i muzike česti su elementi mevlevijske poezije. Sadržaj navedenih stihova oslikava atmosferu u krčmi odnosno tekiji. Dolazi *sveštenik maga*²⁰⁶ i svi ustaju na noge, a on ih vodi uz pratnju muzike. *Prvosveštenik maga* simbol je vođe zanesenih derviša. Vođa ili šejh kontrolira i vodi dervişe na putu spoznaje. Derviši gaje posebne osjećaje prema svojim učiteljima odnosno vođama, pa se zbog toga pri spomenu *pir-i mugan* ili samo *mag* dodaje ustajanje na noge kao odraz poštovanja prema šejhu.

Mevlevije pridaju važnost muzici i zvuku koji proizvode pojedini instrumenti. Naj i saz najznačajniji su instrumenti koji se upotrebljavaju tokom mevlevijske obredne ceremonije.

Ko **leptir** sagori u **ašku** prema njemu

Pa se nadaj Njegovoj milosti u svemu!²⁰⁷

*Leptir i svijeća*²⁰⁸ značajni su simboli mistične poezije. Leptir simbolizira ašika koji kruži oko svijeće koja je simbol za voljenu. *Leptir i svijeća* simbol su svih nedaća i patnji koje prolazi derviš na putu spoznaje.²⁰⁹ Duša čovjeka teži da se utopi u božanskom svijetlu, da sagori u njemu poput leptira u plamenu svijeće.

²⁰⁴ Milivoje Mirza Malić i Fevzije *Bulbulistan* na Univerzitetu u Sarbonne, prijevod *Bulbulistana* s perzijskog sačinio Namir Karahalilović, izdavač Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2016.

²⁰⁵ Džemal Čehajić, „Pjesme Fevzije Mostarca na turskom jeziku“, *POF*, XVIII-XIX, 1968-69, Sarajevo, 1973, str. 293.

²⁰⁶ Mug, vatropoklonik, svećenik zoroastrijske vjere. Po prihvatanju islama mugovima su nazivani krčmari, a pošto je krčma sinonim za tekiju, to su krčmari pročelnici tekije. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 179).

²⁰⁷ Fevzija Mostarac, op. cit. str. 34.

²⁰⁸ Pojmovnik divanske i tesavvufsk književnosti, str. 202, str. 234.

²⁰⁹ Jedan bejt Fevzije Mostarca u kojem on kaže:
Srce! Strpi se na boli i nesreći,

Pojam *aşk* predstavlja ljubav i čežnju derviša prema Bogu. Takva ljubav naziva se *aşk-ı hakiki*²¹⁰ i predstavlja jedinu pravu ljubav, a to je ljubav prema Bogu. *Mutesavvufi* metaforičku ljubav ili ljubav prema prolaznim stvarima nazivaju *aşk-ı mecazi*.²¹¹

Na početku, **srce** – kao **bulbul** mali –
pušta svoj glas koji Uzvišenog hvali!

Zikir je posao njegove naravi;
djelo dostojno **ružičnjaka** ljubavi!²¹²

Kod derviških redova zikir je izrazito važan dio rituala. Zikir je također, prisutan i kod mevlevija i predstavlja jedan zaseban ritual. Okupljeni derviši izgovaranjem Božijih imena²¹³ i molitvi slave i veličaju Apslutno Biće, dobro i ljepotu. Zikir istovremeno predstavlja hvaljenje Boga i zahvaljivanje Bogu. Dok derviši obavljaju ritual zikra, oni se čiste i dostižu apsolutnu ljepotu te se nastoje u njoj utopiti i nestati (*fena fillah*). Zikir prožima srce derviša, te rađa ljubav prema Bogu. Duša u tijelu čovjeka je poput zarobljenika, živi u tuđini, i odvojena od svog izvora. Čovjekova duša stalno želi da se vrati svome izvoru, žudi za oslobođenjem, i čeka trenutak povratka. Za to vrijeme ona traži blizinu osobe koja je potpuno duhovno izgrađena *insan-i kamil*. Jedna od glavnih tema u *Mesneviji* jeste duša. Isti je slučaj i s mevlevijskom poezijom.²¹⁴

Također, u kontekstu misticizma srce ima poseban značaj, jer ašik putem srca dolazi do spoznaje. Njegovo srce hrani se zikrom i tugom, i istrajno je na putu dostizanja Istine.

Zadovolji se, konačno, voljom sudbine!

²¹⁰ *Aşk-ı hakiki*, jedina prava, istinska ljubav, tj. ljubav prema Bogu. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 41).

²¹¹ *Aşk-ı mecazi*, metaforička ljubav, tj. ljubav koja nije prava, istinska, jer jedina prava ljubav je prema Bogu. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 41).

²¹² Fevzija Mostarac, op.cit, str. 53.

²¹³ 99 Božijih imena, ar. esma Allah ul-husna, što znači „najljepša imena Boga“, to su sveta Božija imena u islamu, odnosno Božiji atributi.

²¹⁴ Mevlanina nauka i etika, str. 8.

Sljedeći stihovi opet referiraju na prizor derviša u zikru.

Hiljadu glasova u jedan se sviđa,

hiljadu pjesama, hiljadu melodija!

Izdanci došli do svoje ponoći,

grane pokrivene zarudjelim voćem!

Pupoljci narcisa i ruže se smiju

dok se **bor i čempres poviše njih viju!**

Bosioci iznijeli svoj svijeni struk;

zumbul i šeboj tek rastu u luk!

Tamo je **skup mudrih učenjaka;**

u tu bašču ne ulazi divanija svaka!²¹⁵

Čempres, (na turskom *servi*),²¹⁶ kao što je već ranije rečeno, simbolizira voljenu osobu s vitkim stasom, te je sinonim za ljepotu drage. Ružičnjak ili bašča je pak, sinonim za tekiju, a ruže za voljenu. Imamo li u vidu da je u okvirima Osmanskog Carstva mevlevijski red u pogledu obrazovanja prednjačio i iznjedrio veliki broj intelektualaca toga vremena, ne čudi što u posljednjim stihovima pjesnik kaže da je bašča odnosno tekija skup za posebne, to jest obrazovane ljude. U osmanskome društvu mevlevije su se isticale uzornim ponašanjem, bili su ljudi od pera te čitali su istaknuta djela perzijske klasične književnosti.

²¹⁵ Fevzija Mostarac, op. cit. str. 56-57.

²¹⁶ Pojmovnik divanske i tesavufske književnosti, str. 221.

Povodom smrti Šejh Jusufa iz Mostara Fevzija Mostarac napisao je pjesmu, odnosno elegiju. Ta pjesma protkana je mevlevijskim simbolima, a pjesnik je kroz stihove prikazao prizore mevlevijskog obreda *sema*. U ovoj podužoj elegiji Fevzija je kroz prikazivanje nebeskih tijela predstavio mistički obred mevlevija. Ovdje ćemo navesti jedan dio elegije o smrti Šejh Jusufa iz Mostara:

Septima povodom smrti šejha Jusufa iz Mostara (1119/1707)

U zoru s divljenjem pogled mi odluta u svemirske prostore,

Vidjeh kako **starice- zvijezde izbezumljeno sjede.**

Svaka se sklonila u neki ugao vasionkog prostora,

Sagnule, glave izmučene bolom zbog **rastanka,**

Poređale se u niske zvijezda sa oreolom.

U **glasnoj molitvi** uzvikuju: o uzvišeni!

Venera je bila glava **zikra,**

A **šejh** Merkur je pravio krugove,

Jupiter u krugu božijih miljenika(evlija),

Saturn jedino nepoznat.

Mliječni put je bio **vodič mistika,**

I njega su vještaci nabijedili,

Ali na zemlji je ostao tespih.²¹⁷

Vlasnik je pošao u baštu Rizvana²¹⁸

U boli rastanka, u ljubavi prema **piru**,

Neki uzvikuju: „Šteta“, neki: „Teško nama“!²¹⁹

Pjesnik govoreći o zvijezdama koristi personifikaciju, te ih opisuje kao melevijske dervişe koji prave krugove tokom obreda *sema*. Melevijski ples *sema* simbolizira način kretanja nebeskih tijela, stoga melevijski dervişi često se upoređuju sa zvijezdama. Taj simbolični kružni ples uz pratnju naja dio je obredne ceremonije dervişa. Derviş koji želi da pristupi ovom plesu, prethodno se mora za to pripremiti. Ta priprema sastoji se od četrdesetodnevno posta, koji nalaže odricanje od jela i sna. Ovaj obred počinje veličanjem Boga, a nakon toga slijedi ples. Predvodnik koji podučava dervişa ovom plesu naziva se *sema dedesi*, a prostorija u tekijama u kojima se izvodi ovaj ples naziva se *semahana (semahane)*. U tom kontekstu, pjesnik u svojim stihovima želi da ukaže na to da sve što postoji klanja se jednom Stvoritelju, što je ujedno i aluzija na kur'anski ajet.²²⁰

Život i smrt česte su teme mističke poezije a njima se posebno bavio Dželaluddin Rumi, te je tako nastao i njegov *Gazel o smrti* ili *Šeb-i arus*. U posljednjem navedenom stihu Fevzija Mostarac aludira upravo na stihove spomenutog gazela Dželaluddina Rumija i kaže: Neki uzvikuju: „Šteta“, neki: „Teško nama“!

²¹⁷ Tespah, brojanica koju muslimani koriste prilikom molitve.

²¹⁸ Ridvan ili Rizvan je ime meleka (anđela) čuvara raja.

²¹⁹ Džemal Čehajić, „Pjesme Fevzije Mostarca na turskom jeziku“, *POF*, XVIII-XIX, 1968-69, Sarajevo, 1973, 295-297. (Napomena autora, ova pjesma nalazi se u rukopisu br. 4322, fol. 79, Or. Inst. Sarajevo).

²²⁰ Kur'an, XXII:18, „Zar ne znaš da se i oni na nebesima i oni na Zemlji Allahu klanjaju, a i Sunce, i Mjesec, i zvijezde, i planine, i drveće, i životinje, i mnogi ljudi, a mnogi i kaznu zaslužuju. A koga Allah ponizi, niko ga ne može poštovanim učiniti. Allah ono što hoće radi.“

Kur'an, XIII:15, „Allahu se pokorava sve što je na nebesima i na Zemlji, htjeli ili ne htjeli, a i sjene njihove, ujutro i u sumrak.“. (Za prijevode kur'anskih ajeta korišten je prijevod Besima Korkuta).

Gazel o smrti Dželaluddina Rumija (Šeb-i arus):

Na dan moje smrti kad bude nošen moj tabut, nemoj misliti da ću osjećati bol za ovim svijetom.

Radi mene ne plači i ne govori **šteta, šteta**. Kad đavo upadne u mlačanicu onda je **šteta**.²²¹

I u nastavku elegije Fevzija se ponovo ugleda na Rumijev *Gazel o smrti*, te traži sjedinjenje i blizinu Istinitoga (Boga). Takav sadržaj elegije upućuje na osnovnu ideju Mevlane Dželaluddina Rumija koji u svom gazelu ističe da smrt nije rastanak, već sjedinjenje s Voljenim, odnosno Bogom.²²² Prema učenju Mevlane, čovjekova duša je iskra božanskog svjetla, koja privremeno boravi u ovom tijelu.

4.3. Fadil-paša Šerifović

Među pjesnicima koji su stvarali na orijentalnim jezicima važno mjesto zauzima Fadil-paša Šerifović. Punim imenom Muhamed Fadil-paša Šerifović rođen je u Sarajevu 1802/03. godine.²²³ Tokom života obavljao je više različitih funkcija.²²⁴ Bio je istaknuti pjesnik još za svoga vremena koji je pisao stihove protkane idejama Mevlane Dželaluddina Rumija. Napisao je Divan pjesama na turskom jeziku. Prema raznovrsnosti poezije smatra se da je Fadil-paša pjesnik koji je ostavio najkompletniji divan pjesama od svih bosanskohercegovačkih pjesnika.²²⁵ Gazeli iz njegovog Divana pravi su hvalospjevi Rumiju, te često se zapaža njegovo oduševljenje Mevlanom Dželaluddinom i njegovim učenjem. U poeziji je koristio pseudonim *Fadil*. Pripadao je mevlevijskom derviškom redu, i bio je stalni posjetilac mevlevijske tekije na Bentbaši. Fadil-paša napisao je opširan komentar mevlevijskog

²²¹ Fejzulah Hadžibajrić, „Mevlanin Šebi-arus u svjetlu islamskog učenja“, *Glasnik VIS-a*, XXV/1963, br. 3-4, str. 103. (Dalje kao: Mevlanin Šebi arus).

²²² Kad vidiš moju dženazu ne viči rastanak, rastanak, jer baš u to vrijeme biće moje viđenje i sastanak. Kad me spuste na grob ne reci odlazak, odlazak, jer kabur je zastor iza koga je sa dragim sastanak.

²²³ Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović pjesnik i epigrafičar Bosne*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja VIII, Sarajevo, 1980, str. 17.

²²⁴ O tome vidjeti više: Safvet-beg bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007, str. 362.

²²⁵ Fejzulah Hadžibajrić, „Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar bosne“, Orijentalni institut, Sarajevo, 1980, *Glasnik VIS-a*, XLIV/1981, br. 3, str. 328.

evrada.²²⁶ Komentar se sastoji iz dva dijela. Prvi dio nosi naziv *Mawlawiyya hada min awrad*, a drugi dio je komentar na prvi dio i naziva se *Šarh al-awrad al-musamma bi haqaq-i adkar-i Mawlana*.²²⁷ Na mevlevijsku orijentaciju Fadil-paše ukazuje hronogram koji je napisao povodom smrti vlastitog sina koji ne bilježeći svoje ime, potpisuje se kao mevlevija.

„Jedan mevlevija reče datum, a ja zabilježih

Tahir Ismail-beg ode u raj kao dijete.“²²⁸

Mevlevijska tekija na Bentbaši jedan period održavana je iz vakufa Fadil-paše Šerifovića. Pored poezije ovaj pjesnik isticao se u pisanju hronograma. Fadil-paša bio je pjesnik, državnik, političar, komentator, kaligraf, mevlevijski derviš, a kasnije i šejh.

Naredni stihovi Fadil-paše vrlo su znakoviti u pogledu sagledavanja njegove mističke orijentacije:

Benim hünkar-ı ma'na'nın bir edna çekeri Fadil

Kitab-i Mesnevi'den etmişim şem buy-ı feyzaver.

Ja sam Fadil, najniži sluga **duhovnog gospodara**,

Mirisao sam miris knjige **Mesnevije**.²²⁹

Ovi stihovi nam ukazuju na veliko poštovanje koje je Fadil-paša ukazivao Mevlani Dželaluddinu Rumiju. Koliko je izražena njegova poniznost prema Rumiju, u istoj mjeri je uočljiva i prema *Mesneviji*. Pjesnik kaže da je on najniži sluga Mevlane, a jedna od osobina derviša je skromnost.

Tac-ı 'izz ü şerefim **sikke-i Mevlana dır**

Bahş olundu oradan hil'at-ı tecdid bana.

²²⁶ *Vird* je dnevno učenje koje kao zaduženje derviš dobije od šejha. Kraći *vird* napisan na komadu papira naziva se *Inaba*, duži *vird* odštampan kao knjižica zove se *Evrad*. Svaki derviški red ima svoj zaseban *Evrad*, ali je sadržaj svih na arapskom jeziku.

²²⁷ Džemal Čehajić, „Dželaludin Rumi i Mevlevizam u Bosni i Hercegovini“, *Izraz*, XVII, br. 10, 1973, str. 365.

²²⁸ Fehim Nametak, op. cit., str. 44.

²²⁹ *ibid*, str.45.

Kruna dostojanstva i časti za mene je **kapa Mevlanina**

Odatle mi je darovana ta odora obnove.²³⁰

I u ovim stihovima Fadil-paša iskazuje svoju naklonost i veliko poštovanje mevlevijskom redu, a posebno Mevlani Dželaluddinu Rumiju. Termin *sikke* naziv je za kapu koju stavljaju mevlevijski derviši tokom obredne ceremonije. Mevlevijska kapa je smeđa, bijele ili boje meda, izrađena od obrađene vune. Prilikom stupanja u mevlevijski tarikat šejh veličanjem Božijeg imena stavlja dervišu mevlevijsku kapu ili *sikke*. Stavljanje *sikke* jedan je od značajnih simbola ovog reda, za mevlevijskog derviša to je svečani čin i vid posebne časti.

Zadobio sam dar raspoznavanja u **devranu**

A u **pirovu naju** moć tajne naslućivanja²³¹

*Devran*²³² predstavlja zanosni ples mevlevijskih derviša, odnosno kruženje derviša tokom obreda ili povezivanje u krug u sjedećem položaju, tako što se stavljaju ruke na ramena onog do koga se sjedi. Prema mevlevijskom učenju ovaj svijet i sve što postoji kruži u slavu Boga. Put ili život čovjeka jeste jedan krug, koji počinje i završava na isti način. I na početku i na kraju kruga nalazi se Bog. Bog stvara čovjeka iz materije, a kroz razne faze čovjek biva čovjekom da bi se na kraju ponovo vratio Bogu.²³³ Zadnji stih ovog bejta jasno nam govori da derviš uz zvuke naja lakše dolazi do spoznaje.

Fadile, ne tražim sklonište kod sultana vremena

Jer **Tajnu** mi otkriva **uzvišeni vladar značenja**²³⁴

U posljednjem stihu uzvišeni vladar značenja je Mevlana Dželaluddin Rumi. Mevlevije smatraju da je sadržaj *Mesnevi*je srž Kur'ana.

²³⁰ Fehim Nametak, op. cit. str. 46.

²³¹ Melika Salihbegović, „Fadil-paša Šerifović 1802-1882; Gazeli: Mistička niska pjesnika i ašika i naša strast ogovaračka“, *Glasnik VIS-a*, XLIII/1980, br. 4, str. 129.

²³² Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 78.

²³³ *ibid.*

²³⁴ Melika Salihbegović, op. cit. str. 130.

Fadil je veseo na vratima **Šemsa i Mevlane**

Dok uz nastajanje **aška** svira carski **naj** zadovoljstva²³⁵

Šems Tebrizi inspiracija je mevlevijskim pjesnicima. Osim što je Šems bio najbolji prijatelj Mevlane, on je bio i njegov duhovni vođa koji ga je uveo u nauku (*ilmi batin*). Šems je izazvao veliki zaokret u životu Mevlane kao i u njegovim shvatanjima, a ponajviše je utjecao na njegovu duhovnost.²³⁶ Šems je postao simbol iskrenog prijatelja i vodiča na putu Istine. U spomen Šemsa Rumi je napisao nekoliko pjesama. Svoju zbirku mističko-lirskih pjesama nazvao je po njemu *Divan Šemsa iz Tabriza (Diwan-i Šams-i Tabriz)*. Smatra se da je Rumi u spomen Šemsa ustanovio mevlevijski ples *sema* koji simbolizira čežnju prema prijatelju ili voljenoj osobi.²³⁷

Ako nije lični sluga **Mevlevijskog gospodara**

Čovjek neće spoznat tananost učenja **Mesnevijskog**²³⁸

Fadile, časno je reći da sam posjednik duha

Da je carska kruna za me **kapa hodže Rumija**²³⁹

Gazeli iz Divana Fadil-paše posvećeni su Rumiju, stoga njegova poezija prožeta je mevlevijskim simbolima, među kojima su ponajviše zastupljeni: *sikke* odnosno mevlevijska kapa, obredni ples *sema* i zikr. Osim mevlevijskih simbola, pjesnici inspirisani učenjem Rumija često se dotiču i drugih tema, od kojih možemo izdvojiti: pohvalu Poslaniku

²³⁵ Fehim Nametak, „Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine“, *Anali GHB*, XV-XVI (1900), str. 47.

²³⁶ Mevlana Dželaluddin Rumi za Šemsa kaže:

Sunce moje, gospodaru moj.

Moj živote i opstanče moj!

Spoznao sam Istinu. (Boga)

O istino, koja si me uputila Istini!

Abdurahman Adil Čokić, „Mevlana Dželaludin Rumi“, *Novi behar*, I/1927/28, br. 22, str. 350.

²³⁷ Džemal Čehajić, „Dželaludin Rumi i Mevlevizam u Bosni i Hercegovini“, *Izraz*, XVII, br. 10, 1973, str. 357.

²³⁸ Melika Salihbegović, op. cit. str. 132.

²³⁹ *ibid*, str. 131.

Muhammedu a.s. što se posebno zapaža kroz pisanje na'tova²⁴⁰ i prisustvo perzijsko-šiiitskih elemenata.

Derviši mevlevijskog reda posebno su privrženi Poslanikovoј porodici, jer svoje učenje vežu za hadis, odnosno Poslanikovu tradiciju. Mevlevije smatraju da se njihova loza proteže sve do poslanika Muhammeda a.s. Na tu tematiku odnosi se i sadržaj na'ta Fadil-paše čije stihove ćemo ovdje navesti:

Ti si pečat posljednjeg poslanstva, miljenik Božje veličine

Tvoje čisto ime je Ahmed Muhamed Mustafa.

Ti si pomagač sljedbenicima, ej vladaru čistih,

Ti si iskreni zagovornik grešnika i prestupnika.²⁴¹

Kao što smo već ranije naveli, još jedna od odlika mevlevijske poezije jeste prisutnost perzijsko-šiiitskih elemenata. Pa tako i Fadil-paša kao pravi mevlevijski pjesnik poklanja pažnju šiizmu, obraća se Poslaniku nazivajući ga ocem najbolje žene - Fatime - te spominje mučenike Kerbele.²⁴² Pjesme posvećene Bogu, Poslaniku te porodici Muhammeda a.s. nastajale su pod utjecajem Rumijevih ideja.²⁴³

Ne daj da u paklu budem, djede mučenika Kerbele,

Grešnik sam, zauzmi se za me, oče najbolje žene!²⁴⁴

²⁴⁰ Na't, pjesma spjevana u slavu Muhammeda a.s. Prvi na'tovi spjevani su u arapskoј književnosti, a u tursku književnost prešli su iz iranske. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 189).

²⁴¹ Musedes časnog na'ta uzvišenoј osobi poslanstva, najljepši pozdrav i savršena molitva, Fehim Nametak, op. cit., str. 85.

²⁴² Kerbela, mjesto u Iraku u kojem je vođena borba između Muhammedovog a.s. unuka Husejina, trećeg šiitskog imama i omajadskog vladara Jezida, gdje je Husejin poginuo. Šiiti oplakuju Husejinovu smrt, obilježavaju taj tragični dan, a Kerbelu smatraju simbolom svog mučeništva. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 151-152).

²⁴³ Fejzulah Hadžibajrić, „Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar“, *Orijentalni institut*, Sarajevo 1980, *Glasnik VIS-a*, XLIV/1981, br. 3, str. 328.

²⁴⁴ Fehim Nametak, op. cit. str. 85.

Gazel I

Ne trudi se kad već na svijetu šaha **Mevlane** postoje vrata
Njegova izba mnogo je bolja no carski dvori od suhoga zlata.

Careva kruna i carev prijesto, **ašiče**, njemu njegov su **naj**.
A kruna kojom glava se diči njemu je njegovo učenje znaj

Na ovom svijetu svim ašicima u svakoj noći obilno zrači
Blistavi mladač **Šaha Mevlana** koji se nikad i ne zamrača.

Od grijeha on ašika udaljava svakog časa
Pa Mevlanin uzdah zato i kroz **naj** se sa **Hu** glasa.

O Fadile, ovaj gazel da je prvi tvog Divana
Tad bi bili zadovoljni svi što im je car **Mevlana**.²⁴⁵

Hu u značenju On, Bog.

Na osnovu poezije tri bosanskohercegovačka pjesnika: Sulejmana Mezakije, Fevzije Mostarca i Fadil-paše Šerifovića, nastojali smo prikazati koliko i na koji način je utjecao mevlevizam i učenje Mevlane Dželaluddina Rumija na divansku književnost u Bosni i Hercegovini. Poezija ova tri pjesnika ne sadrži isključivo simbole mevlevizma nego su prisutni i opći tesavvufski simboli divanske poezije. Ipak, postoje izvjesne razlike u utjecaju mevlevizma na poeziju ova tri pjesnika, naime sva tri pjesnika na sebi svojstven način iskazuje mevlevijske simbole u poeziji, te svoje viđenje i pristup Rumijevom učenju. Kao što se može vidjeti u radu, ti pjesnici bili su pripadnici mevlevijskog derviškog reda te su nastojali da svoju duhovnost iskažu u poeziji. U nastavku ćemo prikazati na koji način se odražava mevlevizam u poeziji ovih pjesnika.

²⁴⁵ Fehim Nametak, op. cit. str. 107.

Pjesnik Sulejman Mezakija ponajviše upotrebljava opće tesavvufske simbole, i istovremeno njegova poezija prožeta je i lirskim elementima. Bez znanja o tome da je bio pripadnik mevlevijskog derviškog reda, i da je odavao počast mevlevijama, ova poezija koja je obrađena u radu razumijevala bi se kao poezija s uobičajenim *tesavvufskim elementima*, zato što pjesnik ne koristi osnovne mevlevijske simbole, kao što su: nej, *sema*, Mevlana. Pjesnik pjeva o ljubavi i vinu, međutim poznato je da ovi simboli imaju mistično značenje i da pjesnik u tom kontekstu govori o ljubavi prema Bogu. Poezija Mezakije ispunjena je osjećajima čežnje, boli i ljubavi upućenih prema Bogu. Zanimljivo je da je njegova poezija prožeta osjećajima jednog ašika, on u svojoj poeziji ne pominje Rumija, *Mesnevi*, semu, naprotiv, on samo iskazuje stanje jednog ašika na putu Spoznaje. Pri tom, pjesnik koristi termine poput: tekija, tarikat i šejh.

Poezija Fevzije Mostarca uklapala se u tokove osmanske književnosti, a centralna tema njegove poezije je Apsolutna Ljubav. Ipak Fevzija često slikovito prikazuje derviške obredne rituale, koristeći se stilskim figurama i *tesavvufskim simbolima* pjesnik izražava na vrlo mističan način obredne ceremonije te patnje jednog ašika na putu Spoznaje. U njegovoj poeziji vidi se da je pjesnik posebno bio nadahnut svakodnevnim životom derviša.

Fadil-paša Šerifović pravi je mevlevijski pjesnik, a njegova poezija to najbolje dokazuje. U poeziji ovog pjesnika gotovo da je moguće pronaći u svakom stihu mevlevijski simbol. Pjesnik se ne usteže da istovremeno ukaže poštovanje prema duhovnom učitelju Mevlani Dželaluddinu Rumiju i ljubav prema Uzvišenom Bogu. Fadil-paša kao pravi mevlevijski pjesnik, koristi česte simbole mevlevizma: naj i sema, te imena Mevlana i Šems često pronalaze mjesto u njegovim stihovima. Njegovi gazeli doimaju se kao pravi hvalospjevi upućeni Rumiju. Ovaj pjesnik koristi mahlas Fadil i ne ostavlja ga u zadnjem bejtu kako je uobičajeno, umjesto toga nalazi se ime Mevlana, a njegov mahlas stoji u predposljednjem bejtu. To je još samo jedna odlika njegovog poštovanja prema piru mevlevija

Poezija ova tri bosanskohercegovačka autora, nastala je u osmansko doba napisana na osmanskom turskom jeziku te spada u divansku književnost i nosi obilježje Mevlaninog učenja. Kada je riječ o sadržaju i formalno estetskoj strani poezije bosanskohercegovačkih autora mevlevija, može se zapaziti da se ta poezija uklapala u tokove i književna strujanja koja su dominirala u osmansko turskoj književnosti tog doba.²⁴⁶ Još jedna karakteristika poezije ova tri pjesnika jeste umjerenost u iskazivanju osjećanja.

²⁴⁶ Džemal Čehajić, „Dželaluddin Rumi i Mevlevizam u Bosni i Hercegovini“, *Izraz*, XVII/1973, br. 10, str. 364.

5. Zaključak

U ovom radu govori se o nastanku mevlevijskog reda na prostoru Bosne i Hercegovine, osnivanju i nastanku tekije Isa-bega, te uloga tekije u društvenim sferama tog doba. Mevlevizam je pokret utemeljen na učenju i ideologiji Mevlane Dželaluddina Rumija. Mevlevizam je odigrao značajnu ulogu u historiji islamskog misticizma. Osim toga posebno je značajna njegova uloga u društvu i uređenju Osmanskog Carstva. Rumijevo učenje oslanja se na sadržaj Kur'ana i hadisa, stoga mevlevizam od svog postanka zauzeo je važno mjesto u islamskoj kulturi. Učenje Dželaluddina Rumija širilo se Osmanskim Carstvom i bivalo prihvaćeno među velikim brojem utjecajnih ljudi.

Osnivanjem mevlevijske tekije u Sarajevu, Bosna i Hercegovina pristupa jednoj novoj kulturnoj sferi. Krajem 15. stoljeća, za vrijeme uspostavljanja osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini, mevlevijski derviški red formirao se u pogledu obreda i prakse. Pored humane djelatnosti, mevlevijska tekija imala je značajnu ulogu na polju kulture i književnosti. Rad ove tekije kao jedne kulturne institucije zasnivao se na predstavljanju i izučavanju kulture i književnosti islamsko-orijentalnog kruga. Mevlevije su ovu tekiju učinili centrom mevlevizma u Bosni i Hercegovini. Pripadnici mevlevijskog reda bili su među najvećim intelektualcima svog doba. Mevlevijska tekija bila je obrazovna institucija gdje se izučavala klasična perzijska književnost. S obzirom na to da je *Mesneviya* napisana na perzijskom jeziku, to je bio dovoljan razlog da mevlevije u Bosni i Hercegovini počnu učiti perzijski jezik s ciljem razumijevanja riječi svoga pira. Obrazovani pjesnici mevlevije, mesnevihani i godišnja akademija Šeb-i arus su plodovi ove tekije. *Mesneviya*, najznačajnije *tesavvufsko djelo*, stoljećima je izučavana na prostoru Bosne i Hercegovine.

Poezija naših pjesnika mevlevija nastala je s ciljem da se veliča i iskaže poštovanje prema Dželaluddinu Rumiju i njegovom učenju. Kao mevlevijsko kulturno nasljeđe u Bosni i Hercegovini ostala je poezija nastala pod utjecajem mevlevizma, te napisani komentari na *Mesneviju* i drugi radovi iz književnosti i kulture nastali po uzoru na učenje Mevlane Dželaluddina Rumija. U stvaranju divanske poezije bosanskohercegovački pjesnici pridržavali su se principa divanske poezije, a to se odnosi na tematiku, mistične motive i simbole. Mevlevijski pjesnici kao uzor uzimali su *Mesneviju*. U svojim stihovima iskazivali su osjećanja odanosti prema Bogu, Poslaniku i mevlevijskom piru Mevlani Dželaluddinu Rumiju.

Mevlevijski pjesnici koristili su pjesnički jezik svjetovnih pjesnika, pjevali su o ljubavi i vinu kroz mistično simbolična i alegorijska značenja.

U ovom radu predstavljena su tri bosanskohercegovača pjesnika koji su pisali poeziju u duhu mevlvizma. Prisustvo mevlevijskih simbola u njihovoj poeziji najbolje pokazuje koliko je mevlvizam bio prisutan u divanskoj književnosti Bosne i Hercegovine. Osim mevlevijskih simbola, naši autori nisu odustali od upotrebe uobičajenih *tesavvufskih termina*. Rumijeva *Mesnevija* bila je neiscrpno nadahnuće za stvaralaštvo naših pjesnika mevlevija.

6. Sažetak

Prva značajnija kulturno-historijska institucija grada Sarajeva jeste mevlevijska tekija Isa-bega, osnovana u 15. stoljeću. Mevlevijski šejhovi i pripadnici ove tekije nastojali su dati svoj doprinos mevlevijskom tarikatu u Bosni i Hercegovini. U ovom radu na primjerima divanske poezije prikazan je utjecaj mevlevizma na divansku književnost Bosne i Hercegovine. Za vrijeme Osmanskog Carstva bosanskohercegovački autori mevlevije su još od 16. stoljeća počeli aktivno učestvovati u razvoju književnosti i kulture. Mevlevijski derviški red doprinio je kulturi Bosne i Hercegovine, a posebno književnosti. Taj doprinos ogleda se u stvaranju književnosti unutar orijentalno islamskog kruga, izučavanju Mesneviye, njegovanju godišnje akademije Šeb-i arus te nastanaku originalnih djela pjesnika s naših prostora.

7. Literatura

1. Aščerić, Ines, „Neke napomene o problemima iz historije Isa-begove tekije“, *POF*, 52-53/2002-03 (2004), str. 339-350.
2. Bašagić, *Safvet-beg, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007, str. 617.
3. Chittick, William C., *Sufijski put ljubavi- Rumijeva duhovna učenja*, Naučnoistraživački institut „IBN SINA“, Sarajevo, 2005, str. 429.
4. Čokić, Abdurahman Adil, „Mevlana Dželaludin Rumi“, *Novi behar*, I/1927/28, br. 22, str. 348-350.
5. Čehajić, Džemal, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XIV, 1986, Sarajevo, str. 281.
6. Čehajić, Džemal, „Dželaluddin Rumi i Mevlevizam u Bosni i Hercegovini“, *Izraz*, XVII/1973, br. 10, str. 356-365.
7. Čehajić, Džemal, „Pjesme Fevzije Mostarca na turskom jeziku“, *POF*, XVIII-XIX/1968-69, Sarajevo 1973, pp, str. 285-314.
8. Čehajić, Džemal, „Vidovi stvaranja muslimanskih mistika porijeklom iz Bosne i drugih krajeva Jugoslavije od XV do XIX vijeka“, *Godišnjak institut za jezik i književnost*, III-IV, Sarajevo, 1974-75, str. 23-37.
9. Drkić, Munir, *Višejezičnost u Mesnevi Dželaluddina Rumija*, Naučnoistraživački institut „IBN SINA“, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, str. 279.
10. Esrar Dede, *Tezkire-i şu'ara-yi mevleviyye*, İnceleme Metin, Hazırlayan Dr. İlhan Genç, Atatürk kültür merkezi, str. 590.
11. Đinđić, Marija, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, str. 1528.
12. Gadžo, Azra, „Mevlevijska tekija Isa-bega kao koordinator humanitarnih, kulturnih i privrednih aktivnosti“, *Beharistan*, br. 2, 2001, str. 25-38.
13. Gazić, Lejla, „Izbor Gazela iz Divana Sulejmana Mezakije, Gazeli sa rimom na elif“, *POF*, 62/2012, Sarajevo 2013, str. 141-162.
14. Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş., 2006, str. 576.

15. Guli, Umberto Muhamed, "Mevlevihana u Sarajevu i Fadil-paša Šerifović", *Islamska misao*, IV/1982, br. 44, str. 46-48, sa italijanskog preveo T. E. M.
16. Hadžibajrić, Fejzullah, „Šebi-arus“, *Preporod*, br. 1-2 (152-153), Sarajevo, 1977, str. 13.
17. Hadžibajrić, Fejzullah, „Sa ovogodišnje Šebi-aruske“, *Preporod*, br. 2 (129), Sarajevo, 1976, str. 6.
18. Hadžibajrić, Fejzulah, "Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne", *Glasnik VIS-a*, XLIV/1981, br. 3, str. 323- 329.
19. Hadžibajrić, Fejzulah, "Mevlana Dželaludin Rumi", *Glasnik VIS-a*, XXIV/1962, br. 1-3, str. 16-22.
20. Hadžibajrić, Fejzulah, "Mevlanin Šebi-arus u svijetlu islamskog učenja", *Glasnik VIS-a*, XXV/1963, br. 3-4, str. 102-106.
21. Hadžibajrić, Fejzulah, "Osvrt na komentar mevlevijskog "Evrada" od Fadil-paše Šerifovića", *Preporod*, VII/1976, br. 2, str. 6-7.
22. Hadžibajrić, Fejzulah, "Početak Mesneviije", *Preporod*, IV/1973, br. 3, str. 10.
23. Handžić, Mehmed, "Sarajevo u turskoj pjesmi", *Glasnik IVZ*, XI/1943, br. 7, str. 161-174, br. 8-9, str. 193-206, br. 10, str. 235-250.
24. Ilić, Slobodan, "Mevlevije u Bosni", *Islamska misao*, XI/1989, br. 125, str. 49-50.
25. Inaldžik, Halil, *Osmansko Carstvo klasično doba 1300-1600*, Utopija, Beograd, 2003, str. 327.
26. Mostarac, Fevzi, *Bulbulistan*, Prijevod s perzijskog: Džemal Čehajić, Kulturni centar I. R. Iran u BiH, Sarajevo, mart 2003, str. 122.
27. Mujezinović, Mehmed, "Misafirhana, tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu", *Naše starine III*, Sarajevo, 1956, str. 245-251.
28. Mujezinović, Mehmed, "Neki naši književnici Mevlevije", *Preporod*, VI/1975, br. 1, str. 5.
29. Nametak, Fehim, "Dva tariha o obnovi mevlevijske tekije", *Muallim*, br. 50, 1996, str. 16-17.
30. Nametak, Fehim, *Fadil-paša Šerifović pjesnik i epigrafičar Bosne*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja VIII, Sarajevo, 1980, str. 282.
31. Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007. str. 268.
32. Nametak, Fehim, "Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine", *Anali GHB*, XV-XVI/1900, str. 27-53.

33. Salihbegović, Meliha, "Fadil-paša Šerifović 1802-1882, Gazeli mistička niska pjesnika i ašika i naša strast ogovaračka", *Glasnik VISA-a*, XLIII/1980, br. 4, str. 125-135.
34. Šabanović, Hazim, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, *POF*, II/1951, Sarajevo 1952, str. 5-38.
35. Šabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 726.
36. Trako, Salih, "Predavanja Mesnevije i mesnevihani u Sarajevu", *Anali GHB*, XIII-XIV, 1987, str. 221-226.
37. Traljić, Mahmud, "Predavanje i tumačenje Mesnevije kod nas", *Preporod*, VIII/1977, br. 1-2, str. 13.
38. Türker Bal, Mikail, *Saraybosnada Mevlevilik ve Mesnevihan Hacı Hafız Halid Efendi Hacımuliç*, Sedir Yayınları A. Ş., İstanbul, 2017, str. 158.
39. Vrnjak, Hajrudin, „Istaknuti bošnjački pjesnici divanske poezije u 16. i 17. stoljeću“, *Glasnik VIS*, LVII/1996, br. 7-9, str. 500-503.